

Gion Nándor hátrahagyott írásai. 3. rész¹

Fehér és Fekete Bárányka²

Esténként szerettünk tüzet gyújtani az utcán, mert szépen világítottak a lángok, és mi szerettük a világosságot, akár napfelkeltéig is szívesen elüldögtünk volna a tűz körül. Talán azért, mert a mi utcánkban, ott a falu szélén éjjelenként nagyon sűrű volt a sötétség, a villanyt akkor még nem vezették

1 A Forrás 2017/2. számában megkezdődött, a 2017/7–8. számban folytatódott a Gion-életműkiadásból kimaradt írások közlése. Jelen válogatás is „a kályhától” indul, ami Gion számára a szenttamási gyerekkorra való visszaemlékezés. Az itt közölt írásokat az kapcsolja össze, hogy az íróvá, művészzé, kultúraszervező emberré válásról szólnak; vagy azokról az írókról, művészekről, barátokról, kortársakról, akik meghatározták Gion pályáját; illetve kissé patetikusán azt is mondhatnánk, hogy az emberi kapcsolatokról, a kötődésről – még a barátságról is. Ez teszi indokolttá például a szíveségből írott könyvajánlók, recenziók, méltatások mellett a nekrológok, nyilvánosság előtt elhangzott beszédek felvételét is: utóbbiakban Gion a számára emberileg fontos személyekről, illetve hozzájuk beszél. Érdekesség a sorban Gion első regényének az 1968-as kötetben meg nem jelent részlete, amely az írónak egykori középiskolai osztályközösségében betöltött központi szerepére utal. Tematikailag hasonló és fontos a Tito halálakor „megrendelésre” készült írása is, amelyben Gion – a várakozásokkal szemben – nem a néhai elnököt méltatja, hanem itt is a nemzeti(ségi) „önmegbecsülés, az önérzet és az egyenrangúság, a magunkhoz és elveinkhez való hűség” szükségességére emlékeztet. Ugyanannak az alkotói korszaknak a terméke másik két írás is: az egyik Vébel Lajosnak *A Petőfi-brigád* című könyvére utal, a másikban pedig Gion későbbi munka- és alkotótársa, Sára Sándor *Keresztúton* című filmjét – valószínűleg szintén „muszájból” – részben kritizálja. Ugyanitt viszont Gion arra is rámutat: természetes (kellene, hogy legyen!), hogy „mondja el mindenki a maga történetét” a sorsfordító 1941–1945-ös időszakról – amiről viszont valójában Gion maga sem ír(hat)ta meg nyíltan a saját közössége alaptörténetét – egészen 1993-ig, Magyarországra településéig.

Kuriózum az összeállításban Gion négy középiskolás kori zsengéje is, amelyek közül kettő – *Megkedveltem-e a szakmámat?* és *Szurkolók mind jóbarátok* – itt jelenik meg először. Az első darab Gion géplakatos végzettségéhez, illetve a (tovább)tanuláshoz való viszonyulásáról szól; a másodikban a drámai művek alkotója próbálgatja szárnyait. A harmadikban és negyedikben – [*János esete a felszabadító tiszttel*] és *A tolvaj* – pedig már a szülőföld élményköreből merítő, a későbbi nagy író ígérő hang szólal meg, amely ezekben a novellákban – ahogyan az a témán és a hangvételén is látszik – már a *Latroknak is játszott* tetralógia előzetesét adja. Az írásokban lévő olyan, tévesztésnek is tartható helyesírási hibákat javítottuk, amelyeket Gion megjelent műveiben – bizonyára az író beleegyezésével – máshol is kiigazítottak a korrektorok, pl. *ovatosan ~ óvatosan, nyíllás ~ nyílás, utánna ~ utána, elmehessek táncolni a gimnázium dísztermében ~ elmehessek táncolni a gimnázium dísztermébe*. A zsengek jellegzetes – és részben talán már tudatosan használt – nyelvjárásiasságait viszont amelyekkel Gion például a szereplők nyelvi karakterét érzékelteti, megtartottuk pl. *kigyűsz, búzakörösztök, danóni*.

A kéz- és gépiratok többnyire az OSZK Kézirattárában Fond 583/21. jelzet alatt, a zsengeket tartalmazó füzetek pedig a szenttamási Gion Nándor Emlékházban vannak. A szövegek egy része valószínűleg itt jelenik meg először; amelyik írásnál sikerült felkutatni, hogy már közölték, és hogy hol, lábjegyzetben feltüntettük. Németh Dezsőnek a Gion-házban lévő kéziratok lefényképezését és átküldését, Gion Eszternek pedig a szövegek közléséhez való szíves hozzájárulását ezúttal is köszöni az íráscsokor összeállítója, Kurcz Ádám István.

2 Gépiratból. Megjelent: Magyar Nemzet Magazin, 2017. április 29., 31.

be arra, legfeljebb kis petróleumlámpa világított csak néhány ház ablakai mögött, de azok sem sokáig, merthogy drága volt a petróleum. Szóval nagy volt a sötétség, a felnőttek ilyenkor összegyűltek az utcáson, komolyan beszélgettek, mi gyerekek meg ténferegünk az utcában, és szerettünk volna tüzet gyújtani, de a felnőttek általában nem engedték, mert féltek, hogy baj lesz belőle. Péter és Pál napjának estéjén viszont akkora tüzet csinálhattunk, amekkorát akartunk. És mi ilyenkor hatalmas tüzet gyújtottunk. Rengeteg száraz gallyat hordtunk össze, szalmacsóvából alágyújtottunk, és amikor a lángok már magasra csaptak, és majdnem bevilágították az egész utcát, nekifutottunk és átugrottuk a tüzet. Mindig egy irányból futottunk a tűznek, behunyt szemekkel ugrottunk a lángoknak, a túloldalon nyitottuk csak ki a szemünket, megkerültük a tüzet, és ismét nekiiramodtunk. A felnőttek később péter-páli almát szórtak a tűz közé.

Egy ilyen éjszakán a szomszéd sötét utcából a Báránykák is átjöttek hozzánk tüzet ugrálni. Nem örültünk nekik túlságosan, mert elég izgága fiúk voltak, a nagyanyjuk nevelte, és nagyon is szabadjára engedte őket, ő nevezte a két testvért „báránykáimnak”, ezek után mi is Báránykáként gúnyoltuk őket. A név nem nagyon illet rájuk, bár az egyik alapjában véve jólelkű gyerek volt, ezért őt Fehér Báránykának hívtuk, a másik viszont alattomos képű volt, és hajlamos mindenféle gonoszkodásra, őt ezért Fekete Báránykának hívtuk. Ő volt az, aki konzervdobozokat kötött a kóbor kutyák farkára, és a rémült állatokat végigkergette a fél falun, és ő szórt jancsiszögeket arra az ösvényre, amelyen a közeli bolgárkertészetből a mezítlás lányok jártak haza. A lányok beeléptek a szögekbe, sikoltoztak, Fekete Bárányka pedig egy közeli eperfa tetejéről nézte őket és nevetett. Ezért nem örültünk, hogy a Báránykák is csatlakoztak hozzánk, de befogadtuk őket, Péter és Pál napja volt, mindenki jókedvűen futkározott, sikoltozva ugráltak a tüzet, lelkesen és mezítlás, a tűz körül nem voltak jancsiszögek. A Báránykák is beálltak a sorba, elsőnek mindig Fekete Bárányka ugrott, utána nyomban Fehér Bárányka.

Egyszer csak Fekete Bárányka, miután átugrotta a tüzet, nagy lelkesedésében visszafordult, és az ellenkező irányból futott neki a tűznek. Magasra ugrott, és pont a lángok fölött ütközött össze Fehér Báránykával. Mindketten belezuhantak a tűzbe. Szikrák röppentek az ég felé, a Báránykák fájdalmasan üvöltöztek. Gyorsan kirángattuk őket a tűzből, lesöpörtök róluk a parazsat, és ekkor láttuk, hogy Fehér Bárányka jóformán meg sem sérült, Fekete Bárányka viszont összeégette magát, különösen a meztelen lábát. Valaki disznósírt hozott az egyik házból, bekentük Fekete Bárányka lábát, mások újból megrakták a tüzet, folytatódott az ugrálás, Fehér Bárányka is ugrált tovább, Fekete Bárányka viszont hangosan nyöszörgött, ami nem csoda, bizonyára nagyon fájtak a sebei.

De aztán kiderült, hogy nem a fájdalom miatt nyüszít.

– Egy egész évet kell várnom, mire ismét átugorhatom a tüzet – panaszkolt könnyes szemmel. – Nagyon sötétek lesznek addig az éjszakák.

Akkor közrefogtuk és fölemeltük, Fehér Bárányka és én. Fekete Bárányka a nyakunkba kapaszkodott, mi pedig nekiiramodtunk, és átugrottuk vele a tüzet.

Nehéz volt Fekete Báránka, nehéz volt cipelni és ugrani vele, de háromszor átugrottuk így a tüzet, és mindig a szabályos irányból.

Aztán a felnőttek péter-páli almát szórtak a tűz közé, mi jóízűen ettük az almát, a tűz még mindig magasan lobogott, Fekete Báránka nem nyöszörgött tovább. Abban az évben nem rakott jancsiszögeket a kertészlányok ösvényére. Igaz, később még elkövetett néhány komisz dolgot, de a tűzugrálásnál mindig rendesen viselkedett, mindig a szabályos irányból ugrott.

„Szenttamáson születtem...”³

Szenttamáson születtem, egy közepes nagyságú mezővárosban, amelyet én sokáig falunak neveztem, és ma is igen gyakran falunak nevezek, mert az a része, ahol én felnőttem, Szenttamás legszélén, igazán falusias volt, sőt kimondottan faluvégies. Négy házsor, igen messze egymástól, egy nagy füves rét, amelynek közepén, vagy kétméteres magasságban, temető emelkedett ki, a temetőből pedig a temetőcsősz kissé rozoga háza, aztán ismét temetők, éppen a mi házsorunkkal szemben, a temető mögött egy kis folyó, amelynek akkor még tiszta volt a vize. Első emlékeim azonban a lövészárkokhoz fűződnek, nyilván azért, mert ezekben a lövészárkokban kerültem először életveszélybe. A háború vége felé két hadsereg csapott össze a közelünkben, a fejünk felett lőtték egymást, mindkettő fel akart szabadítani bennünket, este kezdték a lövöldözést, nagy füves rétünket akkor már lövészárkok szabdalták keresztül-kasul, mi ezekben a lövészárkokban lapultunk meg, mire bennünket is elkezdtek lőni, akkor éreztem először, hogy milyen kellemetlen dolog az, ha két oldalról is lőnek az emberre. Engem a nagyapám cipelt magával, az első világháborúban Galíciában megtanulta, hogyan kell meghúzódni a lövészárkokban, a második világháborús tüzéségi fegyverek tulajdonságait azonban már kevésbé ismerte, egy lövedék a közelünkben csapódott be, és engem a föld alá temetett, nagyapám kapart elő, köptem a földet és bömböltem. Ezután bemenekültünk a temetőcsősz házába, rengetegen összeszorultunk azon a szűk helyen, és továbbra is életveszélyben voltam, egyetlen gránát ránk borította volna azt a vityillót, de akkor éjszaka már elkerültek bennünket a lövedékek. Egy fiatal fiú halt meg csupán, ő kiment a házból, mert fulladozott a sok ember és bömbölő gyerek között, odakint rágyújtott, a cigaretta parazsa messzire világított, mire természetesen mindkét oldalról rálóttek, el is találták. Reggelre véget ért a csata, megjöttek a felszabadítók, ők már nem bántottak engem, csak a házunkat rabolták ki. Kicsi volt a házunk még akkor, egy szoba és egy konyha csupán, nem sokat rabolhattak belőle, nem is tudom, hogy mit vittek el, de arra emlékszem, hogy anyám nagyon sírt, szóval akkortájt igencsak összesűrűsödtek a kellemetlen események, imitt-amott könyveimben írtam is róluk.

Kellemesebb emlékeimről is írtam már, voltak ilyenek is, a háború után békés esztendőők jöttek, télen az angyali vigasságot énekeltük a havas utcákon, nyáron megtanultunk úszni a folyóban, általában úgy, hogy a nagyobb gyerekek vízbe

3 Gépíratból. Megjelent: Fehér Magda közread., P. Nagy István szerk., *Írók gyermekkorukról*, Forum, Újvidék, 1993, 103–108..

lökték a kisebbeket, és amikor azok már fuldokolni kezdtek, akkor kihúzták őket, meglepő gyorsasággal tanult meg mindenki úszni, és csodák csodájára senki sem fulladt a vízbe. A temetőket is kedveltük. Pusztulásra ítélt református-német, zsidó, nazarénus és ókatolikus temetők voltak ezek, kimondottan kedélyes helyek, mindössze két temetést láttam itt, először egy fiatal német lányt temettek, torokgyíkban halt meg, a koporsóját felnyitották, mielőtt a sírba tették volna, nagyon szép volt a német lány, és mi őszintén sajnáltuk, hogy meghalt, másodszer egy református magyar fiút temettek, ő a katonaságnál halt meg, temetésén sortűzet adtak a katonák, nekem tetszett a sortűz, teljesen megfeledkeztem már arról, hogy valamikor nagyapám félholtan kapart elő a lövészárokból. E két esetet leszámítva nyugodalmassá maradtak a temetők, a fák és a bokrok magasra nőttek bennük, lassan eltakarták a latin, gót és héber betűs sírköveket, mi meg csatangolhattunk ott naphosszat, elrejtve mindenki elől. A lövészárkokat betemették, tavasszal kizöldült a fű a réten, mi birkákat terelgettünk, majdnem minden házban volt három-négy birka, ezeket összecsaptuk, és ballagtunk a nyáj után, és részletesen megbeszéltük, hogy milyen izgalmas dolgokat fogunk művelni a folyón, a temetőkben és egyéb szép helyeken. Esténként a férfiak kiültek a házunk elé, gondterhelten, néha vidáman meséltek egymásnak, csupa érdekes történeteket, melyeket mi is szerettünk volna végighallgatni, de leginkább elzavartak bennünket, ilyenkor az alacsonyan röpködő denevérek után futottunk, a kisebb gyerekek meg éktelenül visítottak az udvarokban, mert az anyjuk a lábukat mosta, és cserépdarabbal sikálta a térdüket, bokájukat és más nagyon koszos bütyköket.

Alapjában véve igen jól éreztem magam azokban az esztendőkből. Talán azért, mert volt hol mozogni, és én sokat mozogtam, állandóan kutattam valami után.

Ahogy visszaemlékezem, számomra az élmények elsősorban mindig valamiféle bolyongások és kódorgások voltak, egyfajta felfedezések a világot jelentő nem is nagy falurészen. Mindig érdekes dolgokat lehetett felfedezni. Most, amikor így próbálom feleleveníteni őket, és nem csak most, egyik ifjúsági regényemben is, amikor megpróbáltam összegyűjteni a motívumokat hozzá, akkor hirtelen előugrott még valahonnan ezekből a régi időkből egy régi vágóhíd. Ez egy igen kedélyes vágóhíd volt, ahogy a temetők is kedélyesek voltak. Réges-rég nem gyilkoltak le ott állatokat, és nem darabolták fel őket. Megmaradt a hatalmas kőépület, talán a legnagyobb kőépület volt ott a mi környékünkön. Vörösek voltak a falai, sötétvörösek, mintha a régen leölt állatok vére befestette volna. Színes üvegcserepekkel volt befedve. Padlása nem volt, hanem a padlás helyén gerendák futottak keresztbe. Mi az épület falait telerajzoltuk mindenféle ocsmány rajzokkal. Emlékszem, rettenetesen élveztük, amikor lemenőben volt a nap, akkor felmáztunk a gerendákra, a színes üvegcserepeken besütött a nap abba a vörös falú vágóhídba, és minden vörös volt, és mi is vörösek voltunk. Kiabáltunk meg lármáztunk, ordítoztunk az izgalomtól, az egész látványtól.

Közben rákaptam az olvasásra, körülményeinkhez képest túl sokat olvastam. Barátaimat ez zavarba hozta, kissé pipogya tevékenységnek tartották az olvasást, és mivel akkoriban már amolyan vezérféle voltam közöttük, a megszokottnál többször kellett bizonyítanom rátermettségemet a könyvek világán kívül.

Szerencsére elég erős voltam, és nem tartoztam a túlérzékeny gyerekek közé. Arrafelé, ahol én éltem, talán nem is voltak érzékeny gyerekek. Nyilván voltak, vagy lehettek, csak hogy abban az időben nem volt divatban az érzékeny gyermeki vagy kamasz lélek. Először is, meglehetősen szegény emberek laktak azon a részen, nemigen érkeztek túl sokat foglalkozni a gyerekek lelkivilágával, örültek, ha a gyerekek tisztán jártak, és nem szaggatták el a ruhájukat, és amikor iskolába kerültek, a szülők örültek, ha a gyerekek viszonylag jól tanultak, és amennyire tudtak, segítettek nekik. Nem emlékszem nagyobb lelki megrázkódtatásokra másoknál, a barátaimnál sem emlékszem nagy lelki bajokra. Lehet, hogy ez azért volt, mert meglehetősen, legalábbis gyerekviszonylatban, nagy cselekvési terünk volt. Itt a tér szó szerint értendő. Nem voltunk sohasem bezárva a négy fal közé. Állandóan menni, mozogni lehetett. Ebben a nem éppen elkényeztetett környezetben viszonylag harmonikusan fejlődtek a gyerekek. Sőt, még kamaszkorban, mely sokak szerint a legnehezebb kor, amikor legérzékenyebbek a gyerekek, akik már nem gyerekek, vagy a felnőttek, akik még nem felnőttek, nos, ebből az időszakból sem emlékszem különösebben nehéz időszakokra. Talán az volt a legnehezebb, amikor ennek az eléggé szabad életnek hirtelen véget vetett valami. Nyáron át el kellett kezdenem dolgozni. Kemény három hónapot kellett dolgoznom, méghozzá elég nehéz munkakörben, kőművesekkel. Amikor rádöbentem, hogy most valaminek vége, és egyszerre belecsöppentem a felnőttek közé, akik reggel hattól este hatig dolgoztak – ők egész éven át, én meg hosszú három hónapig –, ez is, az is szörnyű volt. Szerencsémre épp ez az emberfajta közé csöppentem be, az építőmunkások közé. Állítom, hogy különleges emberek, azokká válnak, nem valami rendkívüli értelemben, de a maga módján mindenki különleges, a munkakörülményektől függően. Az építőmunkások, a kőművesek és az ácsok, akikkel aztán éveken át jártam a tanyákat bontani és kocsiszíneket építeni, traktoroknak fészereket, meg disznóólakat a szövetkezetnek. Ezek az emberek az év háromnegyed részét szabad levegőn töltik, és ez meghatározza a kedélyüket, és jó értelemben határozza meg. Akármilyen nehéz munkát végeztek, a humorérzékük sohasse veszett el. Ezt szerettem bennük, és nagyon gyorsan feloldódtam közöttük. Befogadtak maguk közé, fiatal tacskót, akinek ott kell lennie, és dolgoznia kell, és aki velük együtt elég szép pénzeket keres. Közéjük tartozónak tekintettek, minden nyáron visszavártak, és ott voltam velük. A szó fizikai értelmében nehéz napok voltak ezek, de nem emlékszem, hogy volt közöttük lelkileg megnyomorított ember, aki megbomlasztotta volna ezt a társaságot. Volt ebben egy kissé dacos, egy kissé erőltetett jókedvűség is, ebben a jókedvben, amely belőlük áradt, de általában derűs emberek voltak, és jókedvű emberek között jó dolgozni. Úgyhogy a nagy megrázkódtatás nem is volt olyan nagy megrázkódtatás, amikor megéreztem, vagy érezni kezdtem, hogy most már kilábalok az eléggé gondtalan gyermekorból. Talán nagyobb megrázkódtatás volt – így szokott ez lenni – az első komoly szerelem. Annak rendje és módja szerint én is szerelmes lettem tizenhárom-tizennégy éves koromban, persze már előbb is, de az nem rázott meg olyan nagyon. Ez viszont igen.

Egy nagyon szép lányba, szép arcú lányba lettem szerelmes – azóta is, ha ránézek egy nőre, mindjárt az arcát nézem, nem a lábat, a keblét vagy bármit,

én mindig az arcát nézem meg legelőször. Szóval az első szerelmem egy nagyon szép arcú lány volt, és szép hosszú haja volt, az arca fehér és tiszta. Annyiból állt ez a szerelem, hogy vagy kétszer moziba mentünk, és megfogtam a kezét. Egy év leforgása alatt ennyire jutottunk, és azután elment, elköltözött tőlünk. Azóta sem láttam. Ezt egy kicsit nehéz volt túlélni, de az ilyesmit is túléli az ember.

Az viszont igaz, hogy amikor lányokról írok, akkor mindig egy ilyen felbukkant és elveszett kép tér vissza, és annak alapján kissé romantikusan kezdem már néha rajzolni a nőalakjaimat, mindig visszatérek a szép, fehér arcú, hosszú, szőke hajú lányhoz, aki olyan tiszta volt. A könyveimben majdnem alaptípus lett. Ez azért volt jó, mert adva volt egy típus, amiből kiindulhattam. Most már esetleg azért rossz, mert félek, hogy egyszer a könyveimben túl sok lesz az ilyen, kissé idealizált nőalak. Hát ennyit a szerelemről és a kamaszkorról.

Bár lehet, hogy több szót érdemelne. Azt hiszem, akkoriban kezdtem először fontolgatni, hogy valamikor majd írással foglalkozom...

J. M.⁴

Szenttamáson az elemi iskolában nagyon jó magyartanárom volt: szeretettel beszélt a klasszikus magyar irodalomról, néha gitárral jött be az órára, gitározott és énekelt nekünk, elutazott Belgrádba, amikor ott a Honvéd híres labdarúgó-csapata vendégszerepelt, közölte velünk, hogy a Honvédnek fog szurkolni, a Honvéd akkor elveszítette a Partizán elleni meccset, tanárunkat pedig egy nap múlva megpofozták a szenttamási rendőrségen, mert ott már tudták, hogy a Honvédnek szurkolt, de ő ezek után is gitározott és énekelt nekünk, és szeretettel beszélt a magyar irodalomról. Szépen énekelt és szépen gitározott, élvezettel hallgattuk valamennyien az osztályban, a magyar irodalomból azonban keveset olvastunk, mert akkoriban kevés magyar könyv volt mifelénk.

1956 őszén Szabadkára mentem géplakatosi [!] szakmát tanulni. Buzgón reszeltem a vasat az Ipariskola műhelyében, amikor Magyarországon kitört a felkelés. Én kollégiumban laktam, ahol természetesen nem volt rádió, egyetlen osztálytársam lakott olyan albérletben, ahol lehetett hallgatni, reggelenként ő mondta el nekünk a legújabb híreket, ragyogó arccal mesélte, hogy mindenütt a magyarok győznek. Aztán nem győztek a magyarok, naiv osztálytársam pedig sok más egykori osztálytársammal együtt az iskola befejeztével kiment dolgozni Németországba, valamennyiük közül ő vitte legkevesebbre, csak egy szőke feleséget és egy szerény lakást szerzett magának a hosszú dolgos évek során.

De térjünk vissza 56-ba. Miután nem a magyarok győztek, beiratkoztam a szabadkai könyvtárba, kellemesen meglepett, hogy milyen sok magyar könyv van ott, valamennyit el akartam olvasni. Nem olvastam el valamennyit, de rengeteg könyvet elolvastam, délelőttönként vasat reszeltem, esténként meg könyveket olvastam, azokat a könyveket, amelyekről szenttamási tanárunk beszélt, Jókai Mórt szerettem legjobban, mert ő meggyőződött arról, hogy az író mindenhez ért, ismeri az egész világot, és mindenről tud írni. Minden fellelhető Jókai-könyvet

4 Gépíratból. Megjelent: Magyar Nemzet Magazin, 2017. augusztus 26.

elolvastam. A könyvtár mellett volt a színház, életem első színháza. Bérletet váltottam, rendszeresen járogattam az előadásokra, de a színházat nem tudtam igazán megszeretni, mert az előadások késő este értek véget, a kollégium kapuját addigra már bezárták, a szomszédos fatelepre kellett beugranom egy magas vaskerítésen keresztül, onnan egy magas téglakerítést kellett megmásznom, hogy bejussak a kollégium udvarába, és ilyenkor összekoszoltam egyetlen öltönyömet, amelyet azután napokig tisztogattam, hogy szombat este elmehessek táncolni a gimnázium dísztermébe, ahol gyönyörű lányok ültek a fal melletti padon, és várták, hogy táncra kérjük őket. A sors iróniája folytán később magam is színházigazgató lettem, nekem kellett épületet szereznem az újvidéki magyar színháznak, ez sikerült is, hosszas előszobázások és megalázkodások után, akkor éreztem igazán, hogy milyen ingatagok a kisebbségi művelődési intézmények, közben történeteket is hallgattam, amelyek szintén a kiszolgáltatásról [!] szóltak, mindezek alapján írtam meg a *Börtönről álmodom mostanában* című regényemet. Nemrég Szabadkán voltam író-olvasó találkozón, az olvasók közül valaki a regény kapcsán látnoki tehetségemet dicsérte. Akkor jólesett a dicséret, később azonban nagyon elszomorodtam miatta.

Maradjunk még Szabadkán a régebbi időkben. Befejeztem az ipariskolát, szakképzett géplakatos lettem, a szakmához nem volt semmi érzékem, viszont rengeteg könyvről tudtam mesélni. Akkor nyílt meg az újvidéki Bölcsészkaron a Magyar Tanszék. Oda akartam beiratkozni, de különbözeti vizsgát kellett tennem. Egy nyelvtanár nő vizsgáztatott, az irodalom nemigen érdekelt, hagyta, hogy beszéljek, amiről akarok. Természetesen Jókai Mórról beszéltem, hosszan és okosan. A tanár nő alig figyelt rám, végül, azt hiszem, azért vett fel az egyetemre, mert véletlenül tudtam, hogy mi az ige-névszói állítmány. Az egyetemen rájöttem, hogy az írók is korlátolt emberek. Ezt megéreztem akkor is, amikor első könyvem írtam, a *Kétéltűek a barlangban* címűt. Szabadkai élményeimet foglaltam össze, és közben éreztem, hogy milyen szűkös a tudásom. De ilyenkor Jókai Móra gondoltam, aki meggyőződött arról, hogy az író ismeri az egész világot, mindenhez ért, és mindenről tud írni.

A középiskolás évek

Megkedveltem-e a szakmámat?⁵

A napokban már két hónapja lesz, hogy diák vagyok a szubotcai ipariskolában. Lassan már teljesen megismerkedek az iskolában zajló élettel. Ami az iskolát illeti, ilyennek képzeltem el körülbelül már előbb is. Nem rettentett vissza az, hogy itt nehezebb, mint az elemi iskolában, hisz én tulajdonképpen azért jöttem ide, hogy iskoláztassam magam, mivel lediplomálás után tovább akarok menni iskolába.

Ami a szakmát illeti, meg vagyok véle elégedve, habár az első benyomás az volt, hogy itt nem sokat fogok gyakorlatilag megtanulni. De lassan belátom,

⁵ Kézirat a szabadkai középiskolás évekből. Megjelent: Magyar Szó Kilátó, 2017. augusztus 26–27., 25.

hogy a helyzet másképp áll. Én, aki mindig csak iskolába szerettem volna járni, először idegenkedtem a szakmától, de itt az iskolában már megszerettem, mivel gyakorlati munka közben is szinte úgy érzem magam, mint az osztályban elméleti oktatás alatt. Engem lakatosnak írtak be, de ha fennáll a lehetőség, akkor egy év után már géplakatos szakmát számítok folytatni, mivel hosszas szemlélődés után olyan véleményen vagyok, hogy ott többet megtanulhatok, és a gyakorlatban való alaposabb tudás bizonyára hatással lesz majd előrehaladásomra úgy e középiskolában, mint később a felsőbb osztályokban is.

Szeretek itt az iskolában, mivel rajtam kívül még sokan vannak olyanok, akik szakmájuk befejezése után számítanak tovább járni iskolába. Tanulási kedvemet még fokozta az is, hogy Zágrábban megnyílt egy négyéves egyetem, ahova csakis ilyen iskolából való diákok iratkozhatnak be. Ezért tehát igyekezni fogok szakmai téren úgy gyakorlatilag, mint elméletileg minél több tapasztalatot szerezni, hogy a jövőben biztosan álljam meg a helyemet bárhol és bármilyen környezetben.

Ami a Kétéltűek a barlangban című regényből kimaradt⁶

Június végén már csak heten maradtunk a Kisvárosban. Rozmajer és Angeli helybeliek voltak, a többiek pedig – alighanem, sőt biztosan Baras beszélte rá őket – a felvételi vizsgákra előkészítő tanfolyamra iratkoztak. Ezen a nyáron rendeztek először ilyen tanfolyamot a Kisvárosban, és Baras volt az első jelentkező. Barast nehéz volt nem követni; három éven át magyarázta az iskolában, főleg pedig a műhelyben a lusta, nagypofájú satuk és a nedves orrú gyalugépek között, nem szabad leállni, egy pillanatra sem szabad leállni, ez csak egy lépcsőfok, tanulni kell, tovább kell tanulni.

– Ha valaki már most behúzza a nyakát, és megbékél azzal, hogy csak primitív és tudatlan melós marad, az elveszett, menthetetlenül elveszett...

Barasnak különösen a „primitív” és a „tudatlan” kifejezés tetszett. Ezekkel mindenkiel szemben és minden körülmények között sikerrel hadakozott. Kitűnő kifejezések ezek: primitív és tudatlan. Nagyon gyakran érvelt velük, mert Baras alapjában véve nagyon rossz szónok volt. Kapkodva, akadozva beszélt, és folyton hadonászott a kezeivel, de azt a két szót, hogy „primitív” és „tudatlan” olyan lesújtó megvetéssel mondta, olyan laposra kalapálta a mássalhangzókat, hogy a primitív és a tudatlan hallatára a többieknek már borsózott a háta. A „melós” az más. Azt lágyan és vigyázva ejtette ki Baras. A melós tiszteletet parancsol, de... – és Baras ilyenkor fenyegetően előreszegezte fejét, mintha döfni akarna – de csak ha nem primitív és tudatlan.

Kezdetben ennyi is elég volt. A fiúk fejet hajtottak Baras érvelései előtt, és elvben a távolabbi célok és a továbbtanulás mellett foglaltak állást. De addig is... Baras egy napon – ez már a harmadik iskolaév kezdetén volt – azt javasolta, hogy ezentúl hordjanak nyakkendőt. Az iskolában és a műhelyben is. Másnap mind a tizenhárman nyakkendőben jelentek meg. A műhelyben komor arccal átöltöztek,

⁶ Részlet a regényt tartalmazó kéziratos füzetek egyikéből. Megjelent: *Uo.*

felhúzták olajfoltos kék ruhájukat, de a nyakkendőket akkor sem vették le. Így maradt ez egész évben.

Mellesleg ezt a nyakkendő-ügyet Baras még saját magának sem tudta kellőképpen megmagyarázni.

– Miért járunk mi egész nap gyűrött, kigombolt inggallérral? A reszelő, az esztergapad, a fogaskerekek nem köteleznek erre bennünket. A reszelőt, az esztergapadot és a fogaskerekeket meg kell becsülni. Éppen úgy, mint a könyvet, a számokat, a górcsövet... mint bármi mást. Ezzel magunkat is megbecsüljük...

Hangosan ennyi is elég volt, de Baras később megpróbálta részletesebben is végiggondolni. Valahogy úgy, hogy ez a haszontalan, de eleganciát kölcsönző ruhadarab növeli majd az önbizalmat. Meg kötelez is... Tovább lépésre kötelez. Érezte, hogy kissé homályos okfejtés ez, és másnap, mikor a nyakkendők mégis megjelentek, nem is gondolkozott rajta többet. Egyébként is az egészet csak jelentéktelen, felszínes mozzanatnak tartotta. Végképp el is felejtette volna, de évek múltán, amikor már a filmszakmában dolgozott, levelet kapott Fábiántól. [...] Baras ekkor még egyszer megkísérelte megindokolni a nyakkendőjavaslatát, de a „tisztelet a gépek s önmagunk iránt”-tól most sem tudott elmozdulni, és úgy érezte, hogy még a régi, hangos rögtönzés a legelfogadhatóbb. Igaz, hogy a „Miért járunk mi egész nap gyűrött, kigombolt inggallérral” szörnyen mesterkéltnek hangzik, még így leírva is. Szinte érthetetlen, hogy akkor nem röhögtek ki. Vagy talán Fábiánnak sohasem volt stílusa – szögezte le végül is, és ez megnyugtatta. Kényelmes és kissé olcsó kibúvó volt ez, de hát Baras már kezdő nyakkendőskorában kinőtte a tiszteletadás, primitivizmus és tudatlanság fogalmakat, jobban mondva gazdagította őket azzal, hogy beékelte közéjük az „összefüggést” és a „folyamatot”.

Szurkolók mind jóbarátok⁷

Egy vasárnap elmentem megnézni a Spartak–Velež mérkőzést. A nézőtéren találkoztam Szakál Péterrel, egyik ismerősömmel, aki egy barátjával vitatkozott. Amikor meglátott, vidáman üdvözölt.

Szakál Oh, szervusz, komám, de rég láttalak, ez itt a legjobb barátom, Bajusz István.

Bajusz Örvendek. (Kezet nyújt)

Én Magam is örvendek mindkettőtöknek, hogy...

Szakál (Félbeszakít) Láttad már valamikor játszani a Szpartakuszt?

Én Még nem.

Bajusz Jobb is. A Szpartakusz a legócskább csapat, amelyet valaha ismertem. A Vojvodina, az már...

Szakál (Idegesen felém fordul) Ne hallgass rá. A Szpartakusz nagyon szépen játszik. (Bajuszhoz) Te bajuszos majom, te értesz valamit a futballhoz!

Bajusz (Megvetően elfordul) Szakállas bolond.

Én Ne veszekedjete. Mindjárt kezdődik a játék.

⁷ Kézirat a szabadkai középiskolás évekből. Megjelent: *Uo.*

Szakál Igen, mindjárt kezdődik, majd most meglátod a Szpartakuszt.

Bajusz Fogadok, el is megy tőle a kedve.

Én Megkezdtek.

Szakál Nézd csak! (Felkiált) Bátor. Bravó!! Milyen szépen cselez, most...

Bajusz (Nevet) Ha-ha-ha, elvették tőle. Ognyanov nem tud semmit. (Felém fordul) Ha látnád egyszer Boskovot, az két ilyen Bátót megenne egyszerre.

Szakál (Ordít) Kuss, te vadmarha! Boskov kismiska Ognyanov mellett! (Lecsendesedik, és homlokát töröli) Hogy lehet valaki ilyen agyalágyult.

Bajusz (Felém fordul) Hagyd rá, ilyenkor elmegy az esze. (A játékosok felé néz) Nézd ismét Ognyanovot, elvették tőle, elesik, ha-ha-ha, a szerencsétlen, és ez a Szakál még...

Szakál (Bajusz elé ugrik vérvörös arccal, miközben a nézőközönség fülsiketítően szurkol) Te..., te, ocsmány víziló, te undok állat, utállak és megvetettelek mindig, de ezután még csak nem is szólok hozzád.

Bajusz (Szakál arcába röhög) Marha jószág, úgy látszik, megbolondultál. A te Ognyanovod...

Szakál (Arcul köpi Bajuszt) Te...

Bajusz (Elhagyja a türelme. Ököllel arcon vágja Szakált) Nesze, te...

Ismeretlen fiatalember (Odajön hozzánk) (Szakálhoz) Óh, szervusz, Petikém, de rég láttalak.

Szakál (Véres orrát tapogatja) Szervusz, Jani, igazán örülök. (Bajuszra mutat) Ez itt a legkedvesebb barátom, Bajusz István.

[János esete a felszabadító tiszttel]⁸

Hajnalodott. [A] Nap a Föld pereme mögül már sugározta bíborvörös sugarait, melyek felkúszva a szürkén gomolygó felhőkre, bágyadtan hullottak le a földre, megvilágítván a kis bánáti falu szétszórt, apró házait. A falu népe még többnyire aludt, csak imitt-amott hangzott egy-egy vödör csörgése, amikor valamely korán kelő falubeli vizet húzott a jószágainak. A hajnali csendet hirtelen dübörgő lábdobogás és csörömpölés váltotta fel. Szürke kőpönyeges katonák lepték el percek alatt a falut, oroszul beszéltek. A falusiakat nem lepte meg ez a hirtelen bevonulás. Már régóta hangzott, hogy az orosz katonaság már bevonult Bánát egy részére, és a falubeliek már napok óta fel voltak a most bekövetkező eseményre készülve. Azért mégis kíváncsian tekingettek ki az ablakon, sőt a bátrabbak már az utcára is kimerészkedtek szemlélődni. Szűcs János a kiskapuból nézte a sürgölődő katonákat, s odaszólt a szomszédjának, Tóth Gergelynek:

– No, mit szólsz hozzájuk, szomszéd?

– Hm, inkább hallgatok – mondta mogorván Gergő.

– Ugyan, ne lógasd az orrod ilyen szerencse láttára – tréfálkozott János. – Büszkék lehetünk, hogy ilyen szép hadsereggel rendelkezünk. Hiába, no, nekünk minden jóhoz szerencsénk van – tette hozzá, mintha magának beszélne.

⁸ Kézirat a középiskolás évekből. Betűhú átiratban megjelent: Horváth Futó Hargita, *Lokális kontextus, elbeszélői szerepekörök és a szövegek átjárhatósága* Gion Nándor opusában, Bölcsészettudományi Kar, Újvidék, 2012, 471–474.

Gergő olyasvalamit dörmögött, hogy ő legszívesebben a pokolba küldené az egész regementet, és azután beballagott a házába. A Vörös Hadsereg derék katonái azonban egyáltalán nem zavartatták magukat a báméskodó falusiaktól. Fél órával bevonulásuk után már minden házban volt belőlük. Házigazdáiknak kézzel-lábbal megmagyarázták, hogy elsősorban éhesek, ami minden valamirevaló katonának a jó tulajdonságai közé tartozik. Így azután a barátság csakhamar létrejött a falusiak és a katonák között. Szűcs Jánosnak, ahogy ő mondta, irigylésre méltó szerencséje volt. Amint ott álldogált a kapuban, egy tiszt lépett hozzá, és félremagyarázhatatlan jelekkel tudatta Jánossal, hogy be akar menni. Kérését János szolgálatkészen teljesítette. Udvariasan bevezette a konyhába, és feleségének megparancsolta, hogy egy kis harapnivalót kerítsen a vendég elé. Időközben kiderült, hogy János egész tűrhetően beszél oroszul, ugyanis gyermekkorában Bácskában, egy ruszin faluban laktak, és eléggé elsajátította nyelvüket. Az evés ideje alatt már egész szépen eldiskuráltak. János érdeklődött, hogy a háborúnak mikor lesz már vége, míg a kapitány úr – ahogy János nevezte – megvigasztalta, hogy most már hamarosan Berlinbe érnek, és akkor lefűjják a háborút. Ilyen és ehhez hasonló témákról beszélgettek egy ideig, de végül a vendég, fáradságra hivatkozva, fekvőhely után érdeklődött. Azonnal bevezették az előszobába, és megmutatták neki az ágyat, amely ott volt, megkérdezték, hogy megelégszik-e vele. Természetesen, hogy megelégedett. Ezzel aztán magára hagyták, hadd pihenje ki magát. Jánosnak nem lévén okosabb dolga, ismét kiállt az utcára nézelődni. Dél felé fölkel a »kapitány úr«, és kissé mogorván álldogált a tornácán. János [az] udvar felől jött, és udvariasan köszöntötte vendégét, és minden igyekezetét arra fordította, hogy felvidítsa annak mogorva arcvonásait. Végül így szólt hozzá:

– Jöjjön, kapitány úr, nézze meg az én állataimat.

– Na, gyerünk – dörmögte kedvetlenül amaz.

Jánost az egész faluban a legjobb állattenyésztőnek ismerték. Kicsi, de példás állatállományát már sokan megcsodálták. Ezt a csodálkozást akarta látni az idegen arcán is. Azonban most keserűen csalódott. A kapitány úr egyáltalán nem csodált meg semmit. A szép kövér sertéseket mindjárt a legnagyobb flegmával sündisznóknak nevezte. Ez a megjegyzés már fejébe kergette Jánosnak a vért.

– No, nem baj – dörmögte magába vigasztalóan. – Hátha a baromfik jobban megnyerik a tetszését. Utóvégre ki a fene tudja elsőre eltalálni az ilyen finyás tisztek ízlését. Aztán fennhangon szólt:

– Hogy tetszenek ezek? – és az udvaron járkáló hófehér tyúkokra mutatott.

– Ezek csirkék? Hm, hát szépek, de olyan kicsik, mint a... mint azok a verebek ott a tetőn – mutatott János fajgalambjaira, melyek büszkén járkáltak a háztetőn.

– De... – kezdte vérvörös arccal János, azonban a tiszt nyugodtan folytatta:

– Hja, minálunk Oroszországban olyan példányokat lehet látni még a legkisebb paraszt udvarában is, hogy ezek elvesznének mellettük.

Azután nyugodtan ballagott ki az udvarból.

Jánossal forgott a világ. Mint akit fejbe ütöttek, úgy botorkált megszegyenítője után. Úgy érezte, hogy ezzel ő van lebecsülve. Agyában egymást kergették a gondolatok. Szégyen és harag forrt bensejében. Észre sem vette, mikor felesége melléosont, csak akkor kapta föl a fejét, mikor az asszony a fülébe súgta:

– A tiszt ágyában tetűt találtam.

Ez olaj volt a tűzre. Még hogy ez a tetves becsülte le az ő állatait, és egyben őt is, ezt nem hagyja annyiban, ezt megbosszulja!

A „kapitány úr” csakhamar elment valahova. János csak ezt várta. Lement a kert végébe, ahol a talaj ingoványos volt az ott folyó csatorna ki-kiömlő vizétől, és figyelmesen körülnézett. Ezen a helyen sokszor látott teknősbékákat. Hosszas nézelődés után most is észrevett egyet. Óvatosan megkerülte az állatot, és mikor a teknős és a csatorna között volt, megrohanta áldozatát. Megragadta a kemény hátú állatot, és diadalmasan vitte befelé. Ott aztán egyenesen a kapitány úr ágyához ment, és a teknőst a szalmazsákba rejtette. Szürkületkor megérkezett a kapitány úr. Most már jobb kedve volt neki, mint délben. Kis ideig beszélgettek, azután egymásnak jó éjszakát kívánva a vendég a szobájába ment lepihenni. János rágyújtott egy cigarettára, és csak úgy ruhástól ledőlt az ágyra. Türelmesen várt. Még el sem szívta a cigarettát, mikor a szomszéd szobából hatalmas ordítást hall:

– Gazda, gazda, jöjjön azonnal! – kiáltozott valaki a szomszéd szobából.

János feltápáskodott, meggyújtotta a lámpát, és benyitott a vendégéhez. Kis híja, hogy nem nevette el magát az elébe táruló látványon. A kapitány úr egy szál ingben állt a szoba közepén, és puskáját mereven az ágyra szegezte. De azért összeszedte minden komolyságát, és tettetett bosszúsággal kérdezte:

– No, mi az?

– Valami izé... valami van az ágyban – hebegte a kapitány úr, miközben két-ségbeesetten igyekezett rémületét palástolni.

– Igen, az ágyban szalma van. Csodálom, hogy csak most vette észre.

– De valami van a szalmában, mert mozgott.

– Ugyan, ugyan, bizonyára álmodta, kapitány úr.

– Dehogyan álmodtam – tiltakozik az dühösen –, határozottan tudom, hogy mozgott valami.

– Ja – üt a homlokára János, mint aki már érti a dolgot –, bizonyára tetű.

– Nem lehet tetű, az nem bírja az ágyat mozgatni, ez sokkal nagyobb valami.

– Hát nézze meg, kapitány úr – tanácsolja János.

– Én? Dehogyan nézem, hanem nézze meg maga, ha nem akarja, hogy összelövöldözsem az ágyat.

– Ezt már ne tegye, inkább megnézem – egyezik bele János.

Azzal az ágyhoz ment, és benyúlt a szalmazsákba. Megragadta a teknőst, és kidobta a földre, a kapitány úr lába elé. A teknős, amint földet ért, ijedten behúzta a nyakát, és ennek következtében a fejét is. Mikor azonban látta, hogy nem bántják, kipislogott a páncélja alól. Lehet, hogy meglátta a rászegeződő puskát az ijedten hátráló ember kezében, de ez nem rémítette meg, mivel a teknősök még ma is abban az elmaradottságban élnek, ahol még nem találták fel a lőfegyvereket. Kinyújtotta a nyakát, és nézelődni kezdett, és most valóban ijesztőnek látszott. A kapitány úr sápadtan dadogott:

– Ezen feküdtem én?

– Igen – bólongott János. – Mindjárt mondtam én, hogy tetű van az ágyban.

– Tetű?!

– Igen, tetű, hát persze, hogy az. Mi van ezen csodálkoznivaló?
 – De... ilyen nagy?
 – Hogyhogy nagy? Nem is olyan nagy ez, csak egy kicsit kövér.
 A kapitány úr megtapogatta a hátát, hogy nem onnan származik-e a borzalmas állat kövérsége. Megbizonyosodván, hogy semmiféle nyílás nincs a hátán, kissé zavartan magyarázni kezdett:
 – Tudja, minálunk a rokonai nagyon aprók, nincsenek ilyen szép példányok, de nem is kívánok belőlük egyet sem.
 – Hát, igen – magyarázta bölcsen János –, kicsi, veszedelmes fajta, de mi már megszoktuk.
 – És hogy irtják őket?
 – Ó, egyszerűen, beledobjuk a vízbe, és ott aztán megfullad.
 – Mi sokkal egyszerűbben bánunk el velük – mondta a kapitány úr, és elkezdett az ingében kotorászni, majd előhalászott egy tetvet. Rátette a puska agyára, és megnyomta a körmével. – Csak így, látja?
 – Ja, kérem – mondta János gúnyosan –, ily pici állatkával könnyű elbánni.
 – Nem tehetünk róla – mentegetőzött amaz –, hogy maguknál minden állat külön példányban található.
 – Ugye, hogy különbek a mieink? – derült fel János arca. – Ezt már előbb is megmondhatta volna, és most nyugodtan aludhatna – mormogta maga elé.
 – De most már vigye, és fojtsa meg! – mutatott a kapitány úr a teknősre.
 – Már viszem is – indult meg János. – Jó éjszakát – mondta az ajtóból.
 Kint szélesen elmosolyodott, és lement a kert végébe, ahol szabadjára engedte az állatot. Azután pedig visszament, és meglegedetten bújt be az ágyába, és mint nyugodt lelkiismeretű ember, csakhamar elaludt, hogy addig is elfelejtse az egész történetet.

A tolvaj⁹

Mikor még kisgyermek voltam, egy eszményképem volt, akiért rajongtam, és akit jó ideig, sőt egyrészt még ma is, példaképpen állítottam magam elé. Ez az ember anyai nagyapám volt. Mások bizonyára jobban megválogatták ideáljaikat, de én még akkor nagyon szerény földi halandó voltam, aki meglegedett egy hajlott hátú, sasorrú, kedélyes öregemberrel is. Mióta eszemet tudtam, vonzalmat éreztem iránta. Ez nem is csoda, mivel születésemtől kezdve ő volt az egyetlen ember, aki bennem egy jövendőbeli hírneves embert látott. Azért a mai babérokoszorús egyének ne legyenek féltékenyek rám, csupán a kukoricacsöszöknek ajánlok nagyobb óvatosságot személyem iránt, ugyanis nagyapám ezt a rendkívüli hivatást szánta nekem, és ebben a dicsőséges szakmában látta híres jövőmet. Nagyapám még abban az időben szintén császár volt, és mint minden szakember, ő is szerette mesterségét, és elhatározta, hogy addig űzi ezt a hivatását, míg egyetlen unokája (aki én voltam) fel nem váltja. Nekem ez iránt a sokat ígérő pálya iránt nem is volt semmi kifogásom, sőt rajongtam is érte. Sokszor kértem az öre-

⁹ Uo., 474–477.

get, hogy vezessen magával a mezőre, de mindig azt mondta, hogy még van idő bőven erre az alkalomra. Egyszer azután ebéd után egész váratlanul megragadta a fületem, és a szemembe nézve megkérdezte:

– No, kigyűssz velem a határban?

Majd elájultam örömben. Hirtelen nem is tudtam szólni, csak buzgón intettem a fejemmel, hogy igenis akarok, hogysisne akarnék kimenni.

– No, gyerünk akkor – mondotta, és a kezembe adta vasbotját, amit olyan büszkén húztam magam után, mintha az enyém lett volna az a nagy „birodalom”, amelyben ez ideig csak mint kukoricacsósz-jelölt szerepeltem.

Amikor elhagytuk a falu utolsó házait, nagyapám bement egy házba, ahol, mint később megtudtam, csárda volt, és egy vöröses színű folyadékkal telt üveggel jött vissza. A gyanús folyadékban csakhamar felismertem a tavalyi szőlőlét, vagyis a bort.

– Hogy nehogyan unalmas legyen az első kirándulásod, azért hozok egy kis toroköblögetőt is – fűzte nagyapám a rövid magyarázatot a borosüveghez.

Jaj, dehogy unatkoztam volna én enélkül is! Alig vártam, hogy elhagyjuk az emberlakta területeket, és egyedül maradhassunk az én jövődéli birodalmamban. Lelki szemeim előtt már láttam magamat a susogó kukoricatáblák és sárga búzakörösztek között a rablókkal és tolvajokkal dicsőségesen harcolni, és ünnepelt hósként puskával a vállamon barangolni. Egyszerival valami nagyszerűt és titokzatosat vártam ettől az utamtól. Ha valami szépet vagy jót várunk, azt rendszerint sokkal szebbnek látjuk képzeletünkben, mint az a valóságban van. Ez történt velem is, csak hogy az én csalódásom nem volt nagy. A mezőt szépnek találtam, csak a sok barangolás már kifárasztott, és ez volt az oka, hogy a táj szépségeit kevésbé értékeltem. Nagyapámnak valóban igaza volt, mikor aggodalmaskodott, hogy unatkozni fogok, és jól tette, hogy az unaloműzéshez orvosságot is hozott. A falutól már messze jártunk, amikor lepihentünk, és előkerült a borosüveg. Nagyapám azonnal egy tisztességeset húzott az üvegből, és nekem nyújtotta.

– No, hadd lássuk, milyen csósz lesz belőled! – mondotta.

Megragadtam az üveget, és nagy hirtelen leöntöttem néhány kortyot. A bűvös folyadéknak roppant savanyú volt az íze, köhögtem és könny szökött a szemembe, de azért nagyszerűnek vallottam „Noé atyánk találmányát”. Másodszor már nem volt olyan savanyú, harmadszor pedig már valóban kitűnőnek bizonyult.

– Született korhely vagy – veregette meg a jó öreg boldogan a vállamat, mikor az utolsó csöppet is kiszívtam az üvegből.

Az idő ezalatt szinte elrohant, és már alkonyodni kezdett, mikor felkászálódunk, és visszafelé indultunk. Borozás közben a fáradtság a lábamból a fejembe szállott, és kissé bizony szédelegtem. A lebukó nap sugarai vörös fénnel árasztották el [a] kukoricatáblák tetejét, és a szél is fújdogálni kezdett. A táj valóban regényes volt, csak még a rablók hiányoztak, és álmodozásom valóra vált volna. Most azonban nem kívántam őket látni. Nagyapám, úgy látszik, észrevette hirtelen kedélyváltozásomat, mert egy elbeszélésbe kezdett:

– Egyszer, még fiatal koromban, egy vasárnap bent üldögéltünk a kocsmában, és iszogattunk (hja, akkor még nyakaltam a bort) Kiss Jakabbal meg a szomszéd

Palival. Amint borozgatunk, a Palinak jókedve kerekedik, és csak elbődül, hogy: „Cserebogár, sárga cserebogár.” Még bele se melegedett a nótázásban, mikor belép két idegen siglajc, és leintik, hogy ne danóljon. A Pali előbb csak meglepetten hápogott, de aztán odahajolt hozzám, oszt aszongya:

- Miért mondják ezek, hogy ne danóljak?
- Biztos azért, mert agyonlőtték a királyt – mondom én.
- Melyik királyt?
- Hát a Sanyit – mondom. (Mi magunk közt így hívtuk Sándor királyt.)
- A mi Sanyinkat?
- Azt.
- Oszt ki lőtte agyon? – kérdi.
- Aszongyák, hogy valami magyar – mondom én.
- Magyar???
- Igen.
- Hát ez nagy baj – mondja –, de félig-meddig a király is bűnös.
- Miért?

– Hát azért, mert, ha már meg akart halni, mért nem egy savanyú ángliussal lövette agyon magát, az a népség úgysem bánta volna, ha betiltsák a mulatozást. És most tessék, nekünk, magyaroknak még danóni sem szabad.

- Hát ez már így van.
- Hogy?
- Hát csak így, hogy nem szabad mulatni – mondom én.
- Pali egy pillanatig forgatta a szemeit, majd dühösen az asztalra csapott.
- De nekem jó kedvem van, és én mulatni akarok!
- Hát mulass!

– Mulatok is – ugrott fel, de azután visszaereszkedett, és a fülembe súgta: – Te Pista, van bicskád? Hirtelen nem tudtam mit mondani. Nálam volt a fanyelű bicskám, de gondoltam, ki tudja, milyen ostobaságon töri a fejét, és csak aszondom:

- Nincs nálam.
- Erre odahajol a Jakabhoz, és attól is kérdi:
- Ugye van bicskád?

– Bicskám, az nincs – mondja Jakab, aki borbélylegény volt –, hanem van nálam egy rozsdás borotva, ha megfelel, odaadhatom.

- Ide vele!
- Itt van – mondja Jakab –, de minek az neked?
- Elvágom ennek a kettőnek a nyakát!
- Hüh, énbennem meghűlt a vér...

Nagyapám ebben a pillanatban elhallgatott. Én riadtan megálltam, és bennem is meghűlt a vér. A mellettünk lévő kukoricatábla közepe felé valami vagy valaki csörtögött.

– Ez a kukoricát lopja – jegyezte meg halkan az öreg –, no, de most a torkára forrt. – Gyere utánam – szolt hátra nekem, és óvatosan megindult a tolvaj felé.

Én úgy botorkáltam utána, mint akit a vesztőhelyre visznek. A falu még messze volt, és ki tudja, kikkel találkozunk. Mind közelebb értünk, már tisztán lehetett hallani, amint valaki a kukoricát tördeli. Hirtelen egy hajlongó ember

alakja tűnt fel. Már alig voltunk tőle két méterre. Ő is észrevett bennünket, mert fölegyenesedett. – Ah, mekkora ember volt, nagyapámtól is jó fél fejjel nagyobb! Haj nekünk most! Nagyapám azonban egyáltalán nem ijedt meg. Egy ugrással előtte termett.

– Megállj, gazember! – ordította. – Vagy úgy?! Te vagy az Sándor! Te piszkos rabló! Szállásod, földed van, és lopsz!

– Megbocsájt, Pista bácsi, de... – kezdett el mentegetőzni.

– Micsoda megbocsájt és micsoda Pista bácsi! Én községi mezőőr vagyok, vagy jobban mondva mezőúr, de mégiscsak mezőőr. Megértetted!? – kiáltotta, hogy hirtelen beállt zavarát palástolja.

– Igen, de...

– Semmi „de”, és ne pofázz közben, ha én beszélek, mert beverem a fejed – hadonászott nagyapám a vasbotjával.

– Azt már nem teheti...

– Mi az, hogy nem tehetem, igenis megteszem, ha akarom.

– De miért? Hiszen ez az én kukoricám... – nyögte végre ki a szerencsétlen.

Bumm!! Ez váratlanul jött, még öregapám is meghökkent egy pillanatra, de aztán gyanakodva kérdezte:

– Hogyan a tiéd?

– Hát kivettem a János bácsitól.

Az öreg mezőőr ekkor a fejéhez kapott, mintha eszébe jutott volna valami, de azért továbbra is a vádló szerepét játszotta.

– Na, jó, majd utánajárok – mondotta –, de ha hazudsz...

Ezzel visszaindultunk. Az úton félénken kérdeztem:

– Most mindjárt utánajár?

– Nem – mondta mogorván. Eszembe jutott már, igaza van a Sándornak.

Hallgatagon mentünk a sötét éjszakában, mikor a falu alatt megállított nagyapám:

– Idefigyelj – mondta –, soha életedben ne legyél csósz. Megértetted?

– Igen – bólintottam ijedten. És ekkor bezárult előttem ez a sokat ígérő pálya, és a nagy karrierből nem lett semmi. Nagyapám egy mondattal megsemmisítette álmaimat és az ő szép terveit. Azért, mert működése folyamán egyszer csalódott. És éppen akkor, amikor az első ízelítőt adta kiváló mesterségéből.

Írók, kortársak, barátok

T. M.¹⁰

Egyetemi éveimről igen szívesen beszélek. Jól éreztem magam akkoriban, jó társaságban voltam az újvidéki Bölcsészeti Kar Magyar Tanszékén, itt növekedett a nemzedék, amelyet később néhányan komolyan vagy gúnyosan nagy kezdőbetűvel írtak, amelynek tagjai folyóiratot alapítottak, az Új Symposiont, ahová hetvenkedő írásokat írtak, minek következtében sokan szidták őket, néha bíróságra

¹⁰ Gépiratból. Megjelent: Magyar Nemzet Magazin, 2017. augusztus 26

jártak, és időnként kitiltották őket Magyarországról, de a vajdasági magyar irodalom arculatát döntően megváltoztatták. Persze egyetemi indulásunkkor még nem alapítottunk folyóiratot, és nem voltunk kitiltva egyetlen országból sem, akkor még csak az irodalmat tanulmányoztuk. Szorongva fogtam hozzá a tanulmányokhoz, hiszen az évfolyamon én voltam az egyetlen géplakatos, a többiek mind gimnáziumot végeztek, alaposabb felkészültséggel jöttek, mint én, szorongásom azonban csak az első vizsgaidényig tartott, akkor rájöttem, hogy sok egykori gimnazistát le tudok körözni, talán azért, mert még géplakatos koromban kiolvastam a fél szabadkai Népkönyvtárt. Ettől kezdve magabiztos és majdnem tökéletesen boldog lettem. Végre azt csináltam, amit szerettem. Olvasnom kellett, és én most már hivatásból rengeteget olvastam, általában jó könyveket, igaz, hogy ágyban fekvé és nyakig betakarózva, mert egy hideg pincelakásban laktam albrétben, de még így is jól éreztem magam. Két vagy három kellemetlenség zavarta csak meg egyetemi éveimet. Egyszer keményen megbíráltak, mert nem akartam önkéntes munkaakcióra menni, egyszer majdnem kirúgtak a pártból, mert a pártértekezleteken csendesen unatkoztam, és néha szólaltam meg, aztán mégsem rúgtak ki a pártból, hanem megválasztottak az Ifjúsági Tribün vezetőjének, ami számomra igen kellemetlen dolog volt, mert mindenféle rendezvényeket kellett szerveznem az újvidéki magyar fiataloknak, de a magyar fiatalok nem jöttek el olyan sokan a rendezvényekre, mint ahogy én elvártam. Emiatt órák hosszán át tépelődtem egy íróasztal mellett egy kopott irodában, az íróasztalon telefonkönyv és telefon is volt, időnként fellapoztam a telefonkönyvet, kiválasztottam a magyar vezetéknevű, de idegen utónevű előfizetőket, és felhívtam őket, leellenőriztem, hogy tudnak-e magyarul. Nem tudtak. Ettől még rosszkedvűbb lettem, egész életre felhagytam a telefonbetyárkodással. Módfelett örültem, amikor lejárt a tribünvezetői mandátumom, boldogan visszabújtam a pincelakásba a takarók alá és a könyvek közé, közben már titokban elhatároztam, hogy magam is megpróbálkozom az írással, kedvenc író is kellett választanom magamnak.

Thomas Mannt választottam, pedig őszintén szólva nem kedveltem túlságosan. Enyhén untam a könyveit, de lenyűgözött megfontoltsága és alaposága. És megijesztett, pontosabban óvatosságra intett. Figyelmeztetett arra, hogy az írói szakma komoly szakma, és nagyon fel kell készülni rá. Visszafojtottam hát írói ambícióimat, és összeolvastam mindent: a Bibliát, a görög és római mitológiát és sok minden mást. Ezek után sem futottam mindjárt neki a szépirodalomnak. Kritikákat, tanulmányokat kezdtem írni, ostobán azt hittem, hogy ehhez a műfajhoz kevesebb előkészület is elegendő. Nehezen ment az írás, pedig akkor már nem pincében, hanem padláson laktam, ahol meleg volt, ingujjban ültem egy konyhaasztalnál, igaz, hogy a padlásszoba távoli sarkában egerek futkároztak, a szomszédban meg egy jó kedélyű asztalosmester esténként hegedűn játszott, de nem ezért írtam nehezen. Elemeznem kellett, és megindokolt ítéletet mondanom, ami majdnem olyan keserves munka volt, mint a vasreszelés, amihez szintén nem volt tehetségem, óvatosan hozzáfogtam szépprózát írni. Természetesen nem utánoztam Thomas Mannt, és természetesen bibliai, mitológiai történeteket írtam. Nem arattak osztatlan sikert, de a szerkesztők rendre közölték írásaimat, és újabbakat kértek tőlem. Mégis felhagytam a mitológiával. Közelebbi témákkal

kezdttem foglalkozni, még a hegedülő asztalosról is írtam novellát, az Olyan, mintha nyár volna című kötetemben jelent meg. Egyre inkább eltávolodtam Thomas Mann-tól. Intelméről azonban nem feledkeztem meg. Bizonyára ez is közrejátszott, hogy évtizedeken át megengedhettem magamnak azt, hogy csak oda küldjek írásokat, ahonnan kérnek tőlem, és nem kellett házalnom kézirataimmal. És eddig még minden beküldött írásomat kinyomtatták. Ezért még ma is szeretettel nézegetem Thomas Mann könyveit a könyvespolcon, és már régóta terveztem, hogy letörlöm a port róluk.

Sz. A.¹¹

Szerb Antalról is szeretnék beszélni. Azon ritka írók közé tartozik, akinek a könyveit többször is végigolvastam, bár némelyik oldalakat már fejből tudtam. Először talán húszéves koromban az Irodalomtörténetét olvastam el, ez döbbenett rá, hogy milyen sok jó könyvet írtak magyar földön és a világon, és hogy én ebből még csak milyen keveset olvastam el. Akkortájt egyetemi hallgatóként már bedolgoztam egy szerkesztőségbe, frissen készült kéziratokat lektoráltam, velem együtt lektorált két idősebb ember is, az egyik valamikor tanár volt, a másik meg autodidakta költő, gyorsan összebarátkoztunk, elvezettek mindenféle klubokba, ahol igen sok italt fogyasztottunk, miközben a költő megpróbált lebeszélni az olvasásról, mondván, hogy a sok olvasás megfoszt írói egyéniségetől, a tanár viszont azt bizonygatta, hogy állandóan olvasnom kell, mert ezzel tágitom látókörömet, és kicsit azt is sejtette velem, hogy néhány sovány könyvkritika megírása után még nem lesz író az ember. A tanárnak hittem, mert Szerb Antaltól tudtam, hogy még sok könyvet el kell olvasnom, és azt is tudtam, hogy jó kedvvel kellene írnom róluk. Aztán elmaradoztam két öreg barátomtól, a klubokban rákaptam a kártyázásra, ami nem csoda, mert szenvedélyes kártyás családból származom, és még ma is szent meggyőződésesem, hogy két dologhoz van érzékem, a kártyához és az irodalomhoz. A kártyázást régen abbahagytam, de a most emlegetett ifjúkoromban igen ügyesen bántam a lapokkal, higgadt fejfel és rezzenéstelen arccal játszottam, leginkább nyertem is, a körülményekhez képest elég sok pénzt nyertem éjszakánként, és nem éltem rosszul. E kissé léha életvitelben észrevettem, hogy Szerb Antal regényeket és elbeszéléseket is írt. Éppen akkor jobb idők jöttek Magyarországról már rendszeresen kaptunk könyveket, és én a kártyapénzből megvásárolhattam Szerb Antal szépirodalmi műveit. Élvezettel olvastam őket, majdnem olyan élvezettel, mint gyermekkoromban a ponyvaregényeket, és azt a tanulságot szűrtem le belőlük, hogy a tehetséges íróember nagyon komoly dolgokról is írhat olvasmányosan, könnyedén és szellemesen.

Évekkel később, amikor egy családi tragédia után nagyon egyedül maradtam, ismét elővettem Szerb Antal műveit, mert hangvétellükkel ezek nyugtattak és vigasztaltak meg valamelyest, és furcsamód munkára is ösztönöztek, meg arra, hogy fáradságos utazások árán is találkozzam nekem kedves emberekkel. Emlékszem, egy hideg télen elindultam vonaton a tenger felé, mert találkozni

11 Gépíratból. Megjelent: *Uo.*

akartam valakivel, fárasztó utazás volt, de szép, vadregényes tájakat láttam, akkor még béke honolt a hegyek között, mostanság ott gyilkolják egymást az emberek, de azokban a régi időkben még nem gyilkolták egymást, és én a vonatban a Testvérem, Joáb című regényem valamelyik fejezetét írtam, biztos voltam benne, hogy Szerb Antal is minden időkben, minden körülmények között is olvasmányosan és szellemesen tudott írni. A Testvérem, Joábot jelíges pályázatra írtam, és első díjat nyertem vele. A díjjal járó pénzből egy használt gépkocsit vettem magamnak, és elutaztam Csehszlovákiába az ottani magyar fiatalok találkozójára. A szlovákiai fiatalok akkor éppen jókedvűek voltak, azt hitték, hogy hamarosan majdnem egyenrangúak lesznek az ország államalkotó nemzetével. Nem lettek egyenrangúak, és az én könyvem sem küldték át még Magyarországra sem, mert néhány mondatban elmarasztalóan szóltam az oroszokról. Az irodalmi díj pénzüsszegéből vásárolt gépkocsimmal a következő két-három évben is elmentem Csehszlovákiába, de akkor már csak az álmodozó időkben szerzett barátaimat és néhány kedves lányt látogattam meg. Barátaim azóta kedvetlenül szétszéledtek a világban, a lányok férjhez mentek, én pedig egyre kevesebbet utazom. Ismét Szerb Antalt lapozgatom, jó könyveket írt, érdemes újból és újból elolvasni őket, még ha tudjuk is, hogy szerzőjük szellemessége és könnyedsége ellenére is tragikusan fejezte be életét, és még ha már eddig is fejből tudjuk felmondani könyveinek néhány oldalát. És talán most már utazni is érdemes lenne ismét.

Irigylem a drámaírókat¹²

Elofvastam Szakonyi Károly A bűntény című novelláskötetét, és ismételten be kell vallanom, hogy mindig is irigyeltem a drámaírókat. Nem túlságosan, de mégis... Pontosabban, azokat az írókat, akik egyformán vagy majdnem egyformán jól tudnak szépprózát és drámát is írni. Időnként megpróbáltam velük „versengeni” (ezt idézőjelben mondom) a magam körülményes módján, leginkább úgy, hogy megírtam egy regényt vagy novellát, melyek megítélésem szerint egészen jól sikerültek: a leíró részek pontosak és hangulatosak voltak, a cselekmény szépen futott, ahogy az a nagykönyvben meg van írva, a motívumok ríméltek, a párbeszédék ritmikusan hullámzottak, az volt az érzésem, hogy némi módosítással könnyen átültethetők egy másik műfajba, színpadra, rádióra... Megtettem ezt sokszor, néha igazam lett, de csak néha. Legtöbbször csalódottan kellett tapasztalnom, hogy a másik műfajban vontatottak lettek az én prózában fogant történeteim, és elmondva talán a párbeszédék sem voltak olyan meggyőzőek, mint leírva. Aztán jöttek az udvarias, de könyörtelen dramaturgok, megdicsérték kiváló munkáimat, és biztos kézzel kihúzták a legjobb sorokat. Felháborodtam, vitatkoztam velük, végül beismertem, hogy igazuk van, azóta is igyekszem tanulni tőlük. Kissé bosszúsán azt is tudomásul kellett vennem, hogy mások ezt már előttem megtanulták. Mármint a drámaírást. Tisztán megfogalmazott, egyszerű mondataik hatásosak a könnyen áttekinthető szituációkban. Belenyugodtam, hogy mint mindenütt, ezen a területen is a profik a legjobbak.

¹² Cépiratból. Kis módosításokkal megjelent: Népszabadság, 1996. augusztus 28., 9.

Messziről azonban mindig kajánkodva figyelem, hogy ezek a színpadi deszkákra és hanghatásokra céltudatosan utazó írók mikor bukkannak fel egyszer vagy ismét a szépprózában. Mert itt azért én is eléggé otthon vagyok, tehát fanyaloghatok és aggályoskodhatok.

Szakonyi Károly megjelentetett egy alig százoldalas kötetet, ha jól számolom, huszonnégy novellával, és én mindjárt maliciózan megállapíthattam, hogy nem lehet büntetlenül jó drámát és jó prózát írni egyszerre. Először is nem biztos, hogy a huszonnégy novellából mindegyik novella. Meg aztán, ha mégis novellát mondunk, a lágy, szentimentális lekerekítések leírva másképpen csattannak, mint a színpadon vagy a rádió hullámhosszán. Ha egyáltalán csattannak.

Persze a műfaji kölcsönhatásoknak vannak előnyei is. Méghozzá számos előnyei. Egyfajta bátorságot adnak a szélesebb skálán mozgó íróknak. Témaválasztásban, formába öntésben egyaránt. Vállalni meri a végletességet, az érzékenyülést és a kegyetlenséget, hiszen a kettő majdnem ugyanaz, a szinte vegyítiszta szépséget és borzalmat, más szóval a hihetlent, egyszerűen azért, mert hitelesen le tudja írni. Majdnem drámai tömörséggel.

Azt akarom mondani, hogy A büntény izgalmas könyv, lehet, hogy nem fog mindenkinek tetszeni, aki elolvassa, de nagy erénye, hogy nem lehet közömbösen elsiklani felette. Az alig százoldalas novelláskötet kapcsán ismételtlen be kell vallanom, hogy irigylem a drámaírókat.

Nyilakat a rossz levegőbe¹³

Nem sokkal az idei könyvhét után az Írók Könyvesboltja dedikálás nélkül küldte el címemre Pintér Lajos legújabb verseskötetét, az Ezredfordulópontont, dedikáció helyett a költő valakinek a közvetítésével rövid levelet mellékel, melyben megírta, hogy közbejött betegsége miatt nem mehetett el a könyvesboltba, de ha meggyógyul, majd mindenfelét beír a kötet első lapjaira. Rátelefonáltam, hogyléte felől akartam érdeklődni, nem találtam meg, tehát meggyógyult már, egyik nagyon közeli ismerőse közölte velem, hogy tulajdonképpen nem is volt igazán beteg, csak hát érzékenyek a légzőszervei, és ehhez időnként a költői képzelőerő is hozzájárul, de az efféle bajokat nem kell túlzottan komolyan venni. Egyetértettünk.

Én már egészen fiatal költő korában sem vettem komolyan az efféle bajait. Valamikor a hetvenes évek vége felé, egy meleg nyári napon kisebb társaságban lombos diófa alatt üldögéltünk, itt szolgálták fel számunkra a vasárnapi falusi ebédet: húslevest, különféle húsokat, kelt kalácsot; mindezek után sört ittunk. Pintér Lajos kissé lehűtve kérte a levest, és melegen a sört. Ő volt közöttünk az egyetlen költő, persze, hogy körberöhögtük, talán túlságosan harsányan élcelődöttünk, majdnem megsértődött, mondván, nagyon sok költőnek érzékenyek a légzőszervei, nem tűrik a rossz levegőt, de szerencsére nem volt sértődékeny alkat, haragudni azonban tudott, természetesen nem a barátaira, akikkel nagy komolysággal társalgott világmegváltó vagy inkább nemzetmentő lehetőségekről

¹³ Gépiratból. Megjelent: Népszabadság 1995. július 15, 27.

és szándékokról, és csak azokra haragudott, akik ezt megakadályozták, kiolvasható volt ez első kiforrottabb verseiből is, és nekem határozottan tetszetek ezek a versek kihegyezett sorokkal és kihegyezett nyilakkal.

Költői haragjához szelíd ironia is párosult, nem akart senkit sem megbántani, tisztelte és szerette az embereket, az oktalan állatokat, a békésen röpködő vagy éppen turbékoló madarakat. Egy másik közös vasárnapi ebédünkön vendéglátóink galamblevessel akartak kedveskedni, de ehhez galambokat kellett volna fogni. Pintér Lajos nem volt hajlandó kifosztani a galambfészkeket, így hát keménykötésű prózaíróként nekem kellett felkapaszkodnom a padlásra, bár én sem szívesen bántottam az ártatlan szárnyasokat, még jó, hogy volt mellettem egy gyakorlatias gondolkodású kislány is, aki minden teketória nélkül beszolgáltatta a konyhára a kért galambokat, a költő őszinte bánatára. Kicsit csodálkoztam is, hogy legújabb könyvében kékcinkék, búbos pacsirták, feketerigók, házi verebek és egyéb madarak mellett alig esik szó galambokról, holott a galambokat is nagyon szereti, és néha nyilván sajnálja is.

Amolyan olcsó poénként most idekívánkozna a galamblelkű költő elnevezés, ami azonban ellentmondana a könnyen haragra lobbanó költőnek, és nem is lenne igaz. Pintér Lajos ifjú költő korában ifjú szerkesztő is volt egy folyóiratnál, egy jól szerkesztett, és az akkori körülményekhez képest merészen szerkesztett folyóiratnál, és ő volt az, aki gyakorta hangoztatta, hogy a folyóirat csak addig lesz jó, amíg szerkesztői és szerzői el nem gyávulnak, és hogy erre nagyon vigyázzanak valamennyien. Ma is jó folyóiratot szerkesztenek, Pintér Lajos pedig közben megírt nyolc könyvet.

A nyolcadik könyv, az Ezredfordulóponthon hangja már visszafogottabb, mint az első köteteknél, a költő ma már nem nevezhető egészen fiatalnak, mérték-tartóan, és mégis meghatóan nosztalgiazhat is néha, sőt időnként megsértődik, ami azelőtt nem volt szokása, mint ahogyan az érzékenyülés sem, de még ha kissé megsomorodva is az idő múlása és a világ illetén való alakulása miatt, még mindig tud haragudni. A kihegyezett nyilakat az új versekben gondosabban beágyazza lassú, majd hirtelen felgyorsuló és sajátosan lüktető sorok közé, a nyílhegyek többfelé meredeznek figyelmeztetően, mert a tárgykör kiszélesedett, a Kárpát-medencéből Közép-Európára, egész Európára, az egész világra, még a csillagokra is, amelyek kissé romantikusan ragyogva néznek le ránk még akkor is, ha legtöbbször nem sok örömük telik abban, amit odafentről látnak. Pintér Lajos is ritkán örül, nyilván jó oka van rá, a rossz levegő még mindig megköhög-teti, és a legfontosabb dologban hú maradt régi önmagához: nem gyávult el. És ezt ma is jó versekben tudja érzékeltetni.

Focira kalkulálva¹⁴

Esterházy Péter könyvét olvasom, az Egy kékharisnya följegyzéseiből címűt, és rosszkedvűen olvasom. Nem szeretem, ha más írók... De inkább nem folytatom a mondatot, később majd úgyis végig kell írnom, de addig húzom az időt, megpró-

¹⁴ Gépiratból. Megjelent: Magyar Nemzet Magazin, 2016. június 25.

bálok kicsit mellébeszélni, ezt ugyan nem szeretem, de értek hozzá. Szóval azt írja Esterházy Péter az olimpia kapcsán, hogy ő focira van kalkulálva. Világbajnokság van, találó a megfogalmazás, bár én berzenkedem az efféle henye megfogalmazások ellen, de aztán ugyancsak rosszkedvűen tudomásul kell vennem, hogy a mondat jó, és emellett még igaz is. Esterházy Péter tényleg ért a labdarúgáshoz, szereti is, és tud is focizni. Azt hiszem, a magyar írók közül ő a legjobb focista. Néhány évvel ezelőtt biztos ő volt. Valamikor régen én voltam a legjobb, bár akkor még senki sem tudta, hogy író akarok lenni, de ifjúkoromban a labdarúgóedzők és segédedzők számon tartottak, mint ígéretes futballistát, egyhetes szorgalmas edzés után bekerülhettem bármely gyári csapatba, be is kerültem, de azután elkezdtem dohányozni, mert az olyan férfiasnak látszott, elkezdtem a lányoknak udvarolni, elkezdtem irodalmat írni, és az edzők lemondtak rólam. Ilyen ernyedt állapotban érkeztem sokkal később a Balaton partjára, ott elnézegettem a vizet és a vízimadarakat, mellettem meg Esterházy Péter futballozott. Felfigyeltem rá, hogy milyen gyorsan fut, milyen ügyesen cselez, gólokat is rúg, örültem, hogy van közöttünk egy ilyen életrevaló magyar író is. Aztán nagyon sokadszor megint hallgattam barátaim rábeszélésére, beleegyeztem abba, hogy én is a labdarúgó-pályára lépek. Tudtam, hogy nagy hibát követek el, előregedtem már, kondícióm sincs, meg egyébként sem nekem való már az efféle komolytalankodás. Mégis pályára léptem, és ha már ott voltam, ugyancsak régi rossz szokásom szerint, elhatároztam, hogy tisztességesen fogok tevékenykedni, és megpróbálok győzni. Szétnéztem magam körül, és láttam, hogy igencsak rosszul állunk. Nem emlékszem már pontosan a csapatok összeállítására, de azt tudom, hogy a mi részünkről a söprögető Iliá Mihály szegedi egyetemi tanár és minden idők egyik legjobb folyóirat-szerkesztője volt, de akkor éppen a kórházba, kés alá készülődött, a bal szélén Gál Sándor kassai költő melegített, neki fél évvel azelőtt kioperálták a kétharmad gyomrát, én meg füstölt tüdővel és kövéren álltam a pálya közepén, szemben velem Esterházy Péter nyurgán és fürgén, mögötte pedig egy ezüstös hajú festőművész védte a kapujukat, róla azt mesélték, hogy igen kemény csontú, és hajlamos a durvaságokra. Nem sok jót vártam a meccstől, de hát végig kellett játszani. Esterházyék azonnal letámadtak bennünket. A focival valahogy úgy van az ember, mint a biciklizéssel, ha egyszer megtanulta, nem felejt el. Felidéztem ifjúkori emlékeimet: lecövekeltem, Esterházy rám vezette a labdát, megpróbált kicselezni, de hát én valamikor voltam valaki a magam kerületében, a reflexeim még jól működtek, beléptem, és messzire elpöcköltem a labdát. Aztán vártam. Esterházy elfutott a labdáért, megint rám vezette, én megint elrúgtam. Esterházy utánafutott. Reméltem, hogy majd csak elfárad. Nem fáradt el. Kezdem elunni a dolgot, éreztem, hogy el kell dönteni ezt a meccset, mert nagyon-nagyon fárasztó. Kaptam egy jó labdát valahol a pálya közepén, megcéloztam a kaput, és belőttem. Erről a gólról különféle irodalomtörténeti pletykák keringnek. Egyes források szerint Esterházy Péter azt mesélte, hogy már alig álltam a lábamon, amikor belőttem a gólt. Nem hiszem, hogy ezt mesélte. Ha mégis ezt mondta, szerintem nem gondolta komolyan. Ha komolyan mondta, nem mondott igazat. Nagyon jó labdavétellel nagyon pontos gólt lőttem. Igaz, utána mindjárt javasoltam, hogy hagyjuk abba a mérkőzést, menjünk el fürödni, vagy egy kocsmába,

vagy menjünk haza, szóval foglalkozzunk hasznosabb szellemi dolgokkal. Az én csapatom ezt nem is bánta volna, hiszen egy-nullára vezettünk, sikerélménnyel távozhattunk volna, az ellenfél azonban alkudozni kezdett, rövid vitatkozás után abban maradtunk, hogy még egy gólig játszunk. Rugdaltuk a labdát. Ilia Mihály kitűnően söprögetett, átpasszolt nekem a jobb szélre egy éles labdát, én bevágtam középre, és Gál Sándor óriási gólt lőtt. Kettő-nullra győztünk. Ezután tényleg összerogytam, leültem a Balaton partjára, és igen sokáig szótlánul néztem a vizet és a vízimadarakat. Főleg a hattyúkat. Az igazsághoz még az is hozzátartozik, hogy Esterházy Péter aznap este, vagy másnap este rám vert asztaliteniszben, de én papucsban játszottam, és így is keményen ellenálltam, persze akkor is rám ver, ha nem papucsban, hanem fűzős cipőben játszom, de a focigyőzelem után kit érdekelt már az asztalitenisz.

És most már be kell fejeznem azt a mondatot, amit az írásom elején nem akartam befejezni. Hiába húztam az időt. Rosszkedvűen olvasom a könyvet, mert dühít, ha más írók fölfedezik azt, amit én is fölfedezhettem volna. Például a publicisztikában. Harminc évig voltam publicista (is), győtrődtem ebben a műfajban, görcsösen fogalmaztam, Esterházy Péter viszont megmutatta, hogy könnyedén, elegánsan is lehet beszélni a mindennapi dolgokról. Megint lemaradtam valamiről, talán nem az én hibámból, de valaki megcsinálta, és jól csinálta meg.

Bálint Tibor, a tájékozott polgár¹⁵

Egy igen tehetséges, sőt sikeres költő, aki általában a magasságokban lebegett, mesélte valamikor régebben, hogy valamelyik sikeres Könyvhéten dedikálás közben felfigyelt egy furcsa férfiúra, aki tétován lapozgatta a pultra kirakott könyveket, amolyan tanácstalan és tájékozatlan olvasónak vélte, szóba elegyedett hát vele, segíteni akart neki. Aztán nagyon gyorsan meglepetten tapasztalta, hogy az illető módfelett tájékozott az irodalomban, és nem csak az irodalomban. Tájékozott polgár. Bálint Tibornak hívták a könyveket lapozgató embert. A költő korábban néhányszor hallotta már a nevet, de mint afféle költő, nem foglalkozott behatóbban a szépprózai művekkel, a kötetlen beszélgetés után előkereste Bálint Tibor néhány könyvét. Előbb megállapította, hogy a tájékozott polgár írni is tud. Aztán megállapította, hogy egészen jó író. Majd pedig azt, hogy kiváló erdélyi magyar író. Tovább már nem fokozta.

Mondjuk ki tehát egész egyszerűen: Bálint Tibor magyar író. Csöndesen megírta a maga könyveit Kolozsváron vagy annak környékén, és korunkhoz méltó elborzasztó kifejezéssel élve versenyképesen beépült az egyetemes magyar irodalomba. Valamivel szebben azt mondhatnánk, hogy a ma élő magyar prózaírók legjobbjai közé tartozik. Bizonyosság erre az Önkéntes rózsák Szodomában, a Zokogó majom című regény, vagy a Babel toronyháza. És persze az elbeszélések és a mesék.

Közben látszólag tétován lapozgat a könyvekben, a történelemben és napjainkban. Valójában nagyon céltudatosan csinálja. Ezt időnként még a lírai költők is észreveszik.

¹⁵ Gépiratból. Megjelent: Erdélyi Örmény Gyökerek füzetek, VI. évf. 60. szám (2002. február), 1.

Mert jó könyveket ír.

A Márai Sándor-díj rangot jelent. Kiváló író, tisztességes polgár adta hozzá a nevét.

Bálint Tibor rászolgált a díjra.

[Szeli Istvánról]¹⁶

Szeli István megkapta a Vajdasági Íróegyesület életműdíját. Az a Szeli István, akit az elmúlt évtizedekben nagyon sokan megismerhettek tanárként, művelődési dolgozóként, társadalmi munkásként, tudományos intézmények alapító tagjaként, örökmozgó, csöndes emberként, aki mindig ott volt, ahol a kultúrában fontos dolgok történtek. Sokszor az első sorokban, sokszor a középsőkben, de mindig vállalta azt, amit rábíztak, és amiben értékteremtést látott, és amit vállalt, azt becsületesen végig is csinálta. A szemlélőnek néha az lehetett az érzése, hogy talán túl sokat is vállal, apróságokkal is nagyon lelkiismeretesen foglalkozik, holott jobb lenne, ha csupán az igazán lényeges dolgokra összpontosítana. Most készül egy interjúkötete, vaskos könyvnek ígérkezik, mert sok mondanivalója van a világról, külön erről a mi világunkról, és még vaskosabb lesz a könyv, mert belekerül részletes bio-bibliográfiája is. Itt az egykori apróságok is mintha más dimenziót nyernének, lényeges tartalommal telítődnek, érdemes volt lelkiismeretesen végigcsinálni őket. Mindezt a tevékenységéért időnként elismerésekben részesült, és ez így van rendjén.

Ezúttal azonban az írók adnak díjat, és legyen ez a díj Szeli Istváné, az íróé. Jó könyvek, igényes tanulmányok, pontos kritikai véleményezések sorakoznak életművében.

Tankönyvvel kezdte, a középiskolásoknak írt az irodalomelméletről, és az akkori, az 50-es évek középiskolásai még mindig emlékeznek erre a könyvre, mert megtanította őket megszeretni az irodalmat. Megszerettette ő a felnőttekkel is az irodalmat, mert számára is talán az irodalom a legfontosabb a világon. Megírta a „Hajnóczy és a délszlávok”, az „Utak egymás felé”, a „Nemzeti irodalom – nemzetiségi irodalom”, a „Történő történelem”, az „Erózió ellen” című könyveket, hogy csak néhányat említsünk, irodalmi és nem irodalmi témákról, de ahogyan megírta, az irodalom a legnemesebb fajtából. Az értekező prózában azt az igényes válfaját műveli, amely nemcsak pontos megfogalmazásával, logikus okfejtésével, hanem szépségével, stílusával is megragadja az olvasót.

Nem tartozik a türelmetlen és a kimondottan harcias írók közé. De amit leír, abban a megértéssel és türelemmel együtt kiéleződhetnek is a dolgok és eszmék, ha erre szükség van. Nagyon fontos ez, mert rólunk ír elsősorban, a mi együttélésünkről és egymásra utaltságunkról, a mi szegény és gazdag világunkról. És mi tudjuk, hogy milyen bonyolult ez a világ, Szeli István és a hozzá hasonló alkotók időnként segítenek eligazodni benne, hogy kevésbé legyünk szegények, és valamivel talán gazdagabbak lehessünk.

¹⁶ Gépíratból. Megjelent: Magyar Szó Üveggolyó, 2017. augusztus 28., 7.

Az egykor örökmozgó, csöndes ember ma már bottal jár. Nem juthat el mindig oda, ahol fontos dolgok történnek a kultúrában. De az irodalomban jelen van, és kívánjuk, hogy még sokáig jelen maradjon újabb művekkel is.

A díjkiosztás alkalmából Szeli Istvánt, az írók üdvözlöm közöttünk.

Naplórészlet ajánlással¹⁷

Csüti és Nikoló... Nem tetszik a cím, árulkodóan nőies, kissé komolytalan, majdnem gyermekes. Bevallom őszintén, férfisoviniszta vagyok, tehát imádom a nőket (mint nőket), de nem szeretem, ha leveleken kívül mást is írnak, érzélgősségükkel, nyafkaságukkal folyton elárulják magukat, holott az íráshoz megfontolt ráció kívántatik női negédeség nélkül... Tisztelet a kivételnek.

Rozsályi Annamária a kivételek közé tartozik. Pontosan és szabatosan fogalmaz, és mielőtt leírna valamit, alaposan tájékozódik, ami azt jelenti, hogy tájékoztatni is tud, amikor az olvasót a világ-színház körüli fantasztikus utazásaira invitálja. Megbízható kalauza minden korosztálynak. De nem csupán tájékoztat, beszélni és beszéltetni is tud, az utazások érzelmekkel telítettek, a megjelenítés hiteles, a párbeszéddek pergőek, helyenként szellemesek, vagyis szépen elhelyezkednek az irodalomnak és a publicisztikának azon a határán, ahol az igényes szöveg olvasmányossá válik.

Nem véletlenül említettem „minden korosztályt”. A Csüti és Nikoló kelendő könyv lehet, talán még a cím sem olyan rossz, mint ahogy első olvasásra tetszik. Érdemes megtámogatni kinyomtatását...

Gerold László: Egy szem – egy színház¹⁸

Jó és hasznos könyvet lehet összeállítani Gerold Lászlónak az Újvidéki Színházban bemutatott előadásokról írt kritikáiból. Többségük ugyan napilapba íródott, alkalmi jellegük tehát nyilvánvaló, de egy pillanatra sem bántó, a szerző ugyanis olyan felkészültséggel és ambícióval írta őket, hogy könnyen kiállják az idő múlását, esszéként, tanulmányként, vagy „csupán” tanulságos kritikaként tartós figyelmet érdemelnek. És ami még nagyon fontos: bár tíz év terméséből lettek összeválogatva, jobbára megtartanak egy egységes szintet, méghozzá igen magas szintet mind a kritikai hozzáállást, mind a megírás módját illetően. Persze az időben szétszórta kritikák és bármilyen más írások kötetbe gyűjtésekor az egységességnek olyan zavaró jegyei is jelentkezhetnek, mint bizonyos stílári megoldások, fordulatok ismétlődése, ami a modorosság veszélyével jár, és ami helyenként Gerold gyűjteményében is észlelhető, szerencsére nem olyan mértékben, hogy szerkesztői intervenciót igényelne.

A kötet megjelentetését a kiadó az Újvidéki Színház fennállásának tizedik évfordulójára tervezi. Egyfajta történelmi visszapillantás is tehát a jubileum

¹⁷ Gépiratból. Megjelent: *Uo.*

¹⁸ Megjelent: *Uo.* Gerold László *Színház a nézőtérről* (Forum, Újvidék, 1983) című könyvének recenzióját a kötet szerkesztője, Bordás Győző bocsátotta rendelkezésemre, amit ezúton is köszönök. A gépiraton Gion aláírása előtt az ő kézírásával olvasható: „Újvidék, 1983. VIII. 28.”

alkalmából. Ismerve Gerold mércéit, meglehetősen szigorú történelmi visszapillantás, amely első meglátásra talán megbolygatja a jubileum ünnepélyességét, a tíz éve eredményesen tevékenykedő színház esetében azonban szigorú mércéknek is helyük van a visszaemlékezésekkor. A javasolt könyv törzsanyaga tehát megfelel a kiadó (és a színház) céljainak.

A bevezetővel kapcsolatban már nem ilyen egyszerű és egyértelmű a helyzet. A kiadó két bevezetőt adott recenzióra, az egyiket Guelminó Sándor, a másikat Gerold László írta. Konceptiójában és szándékaiban Guelminó írása tetszik elfogadhatóbbnak. Sajnos a gyakorlatban, megírás közben valahogy elsikkadt a jószándék és a koncepció is. Felemás szöveg született, amelyben a terjengősség elfedi a lényegét, görcsös erőlködés és felületesség keveredik, más szóval a hevenyészett, kelletlenül elvégzett munkának az íze érződik, és éppen ezért a végeredmény nem méltó sem a szerzőhöz, sem a tervezett könyvhöz.

Gerold Lászlóé igényesebben megírt szöveg, ezt javaslom elfogadásra a kiadónak, de bizonyos módosításokkal: a) Feleslegesen túlteng a számonkérés az értékek és erények méltatásának rovására. Tízéves színházunk vitathatatlan eredményeivel kétségtelenül rászolgált arra, hogy többet foglalkozzunk sikereivel. b) Ezeket a sikereket a színház elképesztően mostoha körülmények között érte el. Ezekről is, minden dramatizálás nélkül, feltétlenül szólni kell. c) Az Újvidéki Színház és az Atelje 212 közötti párhuzam túl szorosan lett megvonva. A javasolt szövegbővítéssel ez is valamelyest feloldható lenne. [d] A függelék, a pontos adattár csatolását szükségesnek tartom.

Az említett módosításokkal Gerold László könyvét kiadásra javaslom.

„...mindenki magasba emelte a kezét, én is, én azonban csalódottan”¹⁹

Tegnap egy olyan értekezleten vettem részt, ahol kicsit furcsa határozatot hoztunk. A Magyar Írószövetség Választmánya szavazott új tagok fölvételéről, köztük egy immár halott költőről, Guelminó Sándorról. Őt vettük fel elsőnek az Írószövetségbe a jelöltek közül, mindenki magasba emelte a kezét, én is, én azonban csalódottan. A többiek leginkább csak a verseit, írásait ismerték, természetes az, hogy rászavaztak, én viszont személyesen is jól ismertem Guelminó Sándort, és ezért elvártam volna, hogy egy ilyen magabiztos és céltudatos ember még sokáig életben maradjon.

Kezdő újságíró volt, amikor évtizedekkel ezelőtt először találkoztam vele, már első írásaiból lehetett látni, hogy jeles művelője lesz ennek a nehéz szakmának. Az is lett. Nemcsak íráskészségével, hanem sokoldalúságával is. A sporttól a külpolitikáig szinte mindenről szakavatottan tudott szólni, és főleg írni. Biztonsággal mozgott a történések és a betűk világában. Magánéletében is. Szép termetű, jóképű fiú volt, szerették a lányok, irigyeltük emiatt, szép lányt vett el feleségül, házasságában okos fiút nevelt föl.

¹⁹ A gépiraton áll: „Guelminó Sándor koporsójánál, Budapest, 1997. április 18.” Megjelent: Magyar Szó Üveggolyó, 2017. szeptember 4.

Magabiztosságát kissé eltúlzottnak éreztem, amikor kiderült, hogy az irodalomban is maradandót akar alkotni. Aztán mégis megcsinálta. Nem állítom, hogy csupa remekművek kerültek ki a kezeiből, de jó verseket írt, melyek olvastán egyhangúlag választották be a magyar írók többé-kevésbé hivatalos társaságába, mégpedig azok, akik emberként alig vagy sehogyan sem ismerték. Én ismertem barátként is. Olyan barátként, akivel nem kellett naponta értekezni ahhoz, hogy tudjuk: bármikor számíthatunk rá. Írásaira is számíhattunk. Éppen ezért szavaztam csalódottan a választmányi ülésen.

Tudom, hogy szeretett élni, és élni akart, nem tehet róla, hogy megállt a szíve. Az ember azonban becsapottnak érzi magát, ha elmegy valaki, akit megbecsült és kedvelt, vagy éppen szeretett. Sokan érezzük ezt, akik eljöttünk a temetésére, meg azok is, akik messziről temetik. Guelminó Sándornak még élni kellett volna... De mást ilyenkor nem lehet mondani: Nyugodjék békében!

„Minden leírt betű hitvallás” (Josip Broz Tito 1892–1980)²⁰

Egyik írótársamnak, egy költőnknek van egy régebbi, többé-kevésbé alkalmi verse, abban egy bizonyos tavaszt korhol, amiért „legszebb öregjeinket bántja”. Erre az idei tavaszra még durvább szidalmakat is lehetne szórni. Öregt és fiatal egyaránt bánt. Nem hittük, hogy ilyen lesz, nem akartuk, hogy ilyen legyen ez a tavasz. Most már nem marad más hátra, hogy ennél a tavasznál is erősebbek legyünk.

Tulajdonképpen Tito is ezt követelte és követeli tőlünk, amikor önmegbecsülésre, önértésre és önmagunkhoz való hűségre tanított bennünket. Ebben a tanításban az volt a szép, hogy minden didaktikus formán túlmenően természetesen fakadt ez mindenkihez szóló: munkáshoz, paraszthoz, értelmiségihez; Jugoszlávia valamennyi nemzetéhez és nemzetiségéhez. A tanítás töretlen, folyamatos volt, és éppen ezért meggyőződésünk szerint sikeres is.

Jugoszláviában, Vajdaságban, ahol több nyelvet beszélők élünk egymás mellett, ez külön is fontos. És érzésem szerint nagyon fontos az alkotók, mindenekelőtt az írók számára. Minden leírt betű hitvallást jelent, a hitvallásnak pedig csak akkor van súlya, ha őszinte és szókimondó. Enélkül nem létezhet irodalom, pontosabban jó irodalom.

A Vajdaságban öt nyelven – ki-ki a maga anyanyelvén – műveljük az irodalmat, és azt hiszem, hogy ez az ötnyelvű irodalom együtt is, külön-külön is értékes és jó irodalom. Az emberek nem hallgatnak, hanem beszélnek, az írók írnak, és egyre több írónk van. Ez mindenképpen jelez valamit, és a jelek nagyon is biztatóak. Szükségszerűen megindult egy folyamat, amelynek megindítása kétségtelenül Tito nevéhez fűződik, és amelynek szükségszerűen tovább kell tartania, ahogyan megtanultuk: az önmegbecsülés, az önértzet és az egyenrangúság, a magunkhoz és elveinkhez való hűség alapján.

²⁰ A Híd 1980/5. számának 718–719. lapjáról. Bevezetésében olvasható: „Tito elvtárs halála alkalmából a Jugoszláv Írószövetség tagjai is számos nyilatkozatot adtak a hazai lapok, a rádió és a televízió részére.”

Írta és hitte Vébel Lajos²¹

Hitte, valóban hitte Vébel Lajos mindazt, amit leírt hosszú évek során cikkeiben, kommentárjaiban, tárcáiban, melyeknek legjavát most kötetbe gyűjtötte a lezajlott események krónikájaként, és mintegy közírói életrajzként.

Vébel nem tartozik az átlagos, a középszerű újságírók közé. Megtanulta a szakmát, mint bárki más, hogy szabatosan tudjon tényeket és gondolatokat közölni, besulykolta a szabványokat [így!], de ezt már azért, hogy válogathasson közöttük, vagy változtasson rajtuk, és leírja a közhelyeket is, de csak akkor, ha biztos benne, hogy életes tartalommal tudja feltölteni őket. Más szóval igényes publicista, aki büszke szakmai jártasságára, és sokat ad a saját véleményére. Így tudja másokkal is elhiteni azt, amiben maga hisz, harsogás nélkül, sajátos stílusú, csöndes érveléssel, amikor az eseményeket vagy jelenségeket szinte az olvasóval együtt gondolja végig, a kételyeket sem elhallgatva, jól időzített iróniával és önironiával, ami azonban több ezer cikk megírása után sem váltott át cinizmusba. És mert ad a saját véleményére, sok mindenről és mindenkiről mer szólni, divatról és diáküntetésekéről, rakétákról és vendégmunkásokról, írókról és huligánokról... Nem azért, hogy tudálékos következtetéseket vonjon le, hanem hogy megmagyarázza magának és másoknak a történéseket, és azok hullámverését.

Vébel Lajosnak ez a második könyve. Az első – Baki Ferenc volt a társszerzője – tizenöt évvel ezelőtt jelent meg Petőfi brigád címmel. Második könyvében is ír a Petőfi brigádról, annak már-már egyetlen krónikásaként. Vallomása szerint ez a cikkválogatás folytatása is az előbbi kötetnek bizonyos értelemben. A brigád volt harcosainak és utódainak íródott a bekövetkezett békeidő körülményei közepette, és egy olyan történelmi korban, amelynek e szakasza nagyjából le is záródik az utolsó cikk dátumával.

Megírandó regényeimről egy film kapcsán²²

Mostanában ismét regényt írok, a regény egyik szereplőjét Istenfélő Dánielnek hívják, csecsemőkorában egy elhagyott csángó házban találtak rá a háború vége felé, felnevelődött, szép szál legény lett belőle, és ő lett egy külvárosi bandának, a Lírikusoknak a vezére, akik csempészéssel, üzérkedéssel és egyéb gyanús üzelmekkel foglalkoznak. A konkurens bandának, a Mágnsoknak a vezére a Herceg névre hallgat, ő is talált gyermek, de őt egy felperzselt boszniai faluban szedték fel a jóemberek, ugyancsak a háború vége felé. A két banda tagjai adáz küzdelmet vívnak egymással ököllel, késsel, és időnként bicikliláncokkal.

Egy másik regény ötletét is dédelgetem már évek óta. A háborús évekről és közvetlen a háború utáni időszakról szeretnék írni, illetve azokról az emberekről, akik itt, ezen a vajdasági tájon túléltek vagy nem éltek túl ezeket a viharos

21 Vébel Lajos, az Újvidéki Rádió magyar nyelvű szerkesztősége – Giont közvetlenül megelőző – főszerkesztője azonos című könyvének (Forum, Újvidék, 1984) fűlszövege. Alatta áll még: „(Gion Nándor recenziójából)”.

22 Gépiratból. A papíron áll még: „Rivalda, 1987. III. 6. – Gion Nándor olvassa fel jegyzetét.” Sára Sándor *Keresztúton* című filmje kapcsán alcímmel megjelent itt: 7 Nap 1987. március 20., 12. sz., 30.

esztendőket: áldozatokról, hősökről, ártatlanokról és bűnösökről. Magyarokról, szerbekről, németekről és másokról, többek között a bukovinai székelyekről, a csángókról is, akiket elűzött emberek házába telepített egy eszelősen hadakozó reakciós rendszer, és akik a háború vége felé maguk is kénytelenek voltak menekülni, ki tudja, hányadszor már történelmük folyamán. Szóval, regényt szeretnék írni mindazokról, akik az említett időszakban megfordultak ezen [a] helyen, és persze főleg azokról, akik itt maradtak, és ma is itt vannak.

Nemrégem egy dokumentumfilmet néztem az ideai Magyar Játékfilmszemlén, Sára Sándor Keresztúton című művét. Néztem, és egy kicsit úgy éreztem, hogy „lopják” a témámat. Székely-csángó öregasszonyok beszéltek életükről, illetve életüknek arról a szakaszáról, amikor Bácskából is menekülniük kellett, mert egy győztes forradalom visszahozta azokat, akik a háború elején menekültek. Az általános ellenszenvről is beszéltek ezek az asszonyok, sorstragédiákat meséltek el, természetesen a maguk szemszögéből. A kor, amiről szóltak, bővelkedett sorstragédiákban, sokan mesélnek még róluk, és így is van rendjén, mondja el mindenki a maga történetét, az lenne jó, ha egyszerre egy helyen tehetnék meg, legalábbis azok, akiknek sorsa hosszabb-rövidebb időre összefonódott. Az életben ez leginkább lehetetlen, a művészetben azonban újból és újból próbálkozunk meg vele. A Keresztúton című filmben ez nem történt meg, így hát nem mentes az elfogultságtól és az elfogdalúságtól.

Mégsem lopták el tehát a témámat. Meg kell írnom ezt a regényt a háborús és a háború utáni évekről, illetve azokról az emberekről, akik akkoriban itt voltak, és főleg azokról, akik itt is maradtak.

Addig pedig írom Istenfő Dániel és a Herceg történetét. Mert ezek ketten most már egyre szűkebb területre szorulnak, egymásra vannak utalva, a bicikliláncokat félre kell tenniük. Más szóval, csöndesen megbékélnék egymással.

Színházavató beszéd²³

Kissé megilletődve és nagyon elégedetten, ezúttal saját épületünkben üdvözljük közönségünket, színházunk barátait. Az Újvidéki Színház munkaközösségének nevében most nyilván háláról kellene beszélnem azért, hogy idáig eljutottunk, és én most meg is köszönöm mindazoknak, akik ebben segítettek bennünket, szeretném azonban hangsúlyozni, hogy végső fokon egészen természetesen tartom azt, hogy most itt vagyunk. Egyszerűen azért, mert ez a színház olyan, amilyen; mert a város, amelynek nevét viseli, olyan, amilyen; vagy ha úgy tetszik: az ország, amelyben élünk olyan, amilyen.

Igen, természetes dolog, hogy egy jugoszláviai magyar nyelvű színház saját épületébe költözik.

Egy városban, amelynek jól ismerjük megfogyatkozott mézeskalács házait, megbúvó régi, lapályos utcáit és szebb vagy csúnyább betonszörnyetegeit, vagyis mindazt, ami régről itt maradt, és ami a szemünk előtt nőtt ki a földből, és amiről így összességében szeretnénk azt hinni, hogy egyre szebb lesz. Szerencsére nem

²³ Gépiratból. Megjelent: Híd, 1985/11., 1537–1540.

nehéz hinni ebben. Elsősorban az emberek miatt, akik méltóképpen tudják megünnepelni városuk felszabadulásának napját, és akik természetesnek veszik, hogy egy földrajzilag talán unalmas és lapos, de értékeiben annál változatosabb tartomány kellős közepén öt nyelven jelennek meg újságok és könyvek, öt nyelven szól a rádió és a televízió, egyetemi karok, tudományos intézetek alakulnak, és színházak épülnek. Annál is inkább természetesnek veszik ezt, mert ők maguk teremtették meg hozzá a feltételeket az elmúlt negyven év alatt, társadalmi és szellemi igényeiknek megfelelően. Mindenképpen elhíhetjük tehát, hogy egyre szebb lesz ez a város.

Mégpedig azzal együtt, hogy valamikor tizenkét évvel ezelőtt éppen itt, ebben a teremben színházi bemutatót tartottak. A falak akkor nem voltak frissen meszelték, a székek a nézőtéren megkoptak már, a világosító- és hangosítófülkék nem álltak az erkélyen, és a színpadi függönynek sem volt ilyen furcsa színe, mint most. Az előadás, a Macskajáték azonban hatalmas tapsot kapott. Tulajdonképpen ekkor alakult meg ténylegesen egy új színház. És ettől kezdve a változatos városképhez hozzátartozott egy kissé zaklatott kinézésű ember, aki lobogó szárnyú felöltőjében sietve róttá az utcákat, intézmények ajtaján kopogtatott, és emberekkel tárgyalt hosszasan, miközben lassanként igazi színházat formált az újonnan alakult Újvidéki Színházból. Németh P. Isván volt ő, az első igazgató. Ugyancsak a városképhez tartozott egy hosszúra nőtt, derűsen csillogó szemű, nagyon jó színész, Nagygellért János, akinek színpadi alakításaira még sokáig emlékezni fogunk. És emlékezzünk meg itt Harag Györgyről is, a rendezőről, aki évről évre sápadtabb arccal tért viasza hozzánk, és évről évre kitűnő előadásokat rendezett.

Három nevet említettem, azoknak a nevének, akik nem akármilyen rangot biztosítottak színházunknak, de akik ma nincsenek közöttünk, és nem ünnepelhetnek velünk.

Egyébként, ha az érdemeket lajstromoznánk, és sorra vennénk, hogy kik segítettek színházunk első bizonytalan, és későbbi biztonságosabb lépéseit, szerencsére igen hosszú névsor kerekedne színészek, rendezők, színpadi munkások, pártoló tagok neveivel. Közülük sokan ma itt ülnek a nézőtéren, és minden bizonnyal továbbra is támogatnak bennünket az elkövetkező, reméljük, még biztonságosabb lépéseknél.

Valamiről, pontosabban valakikről azonban külön is szólnék. A vendégművészek szerepléséről, elsősorban a vendégrendezőkről. Nélkülük nem alakult volna ki színházunk mai arculata. Bármikor hívtuk őket, szívesen jöttek Újvidékről, Szabadkáról, Belgrádból, Szkopjéból, Ljubljanából. Az Újvidéki Színház magyar nyelvű színház, a színészek magyarul szólnak a színpadról a közönséghez, az előadást megelőzően azonban igen sok nyelven hangzanak el a tanácsok, utasítások, biztatások, és egy-egy sikeres produkció után többnyelvű az elismerés is. Így van ez rendjén, az Újvidéki Színház elfogadja, sőt kimondottan igényli a többnyelvű segítséget, és ami rendkívül fontos, többnyelvű közösségünk is szinte egyik napról a másikra elfogadta és befogadta az Újvidéki Színházat itt a városban, itt a tartományban, itt az országban. Éppen ezért színházunk nyitottsága és nyíltsága a jövőben sem lehet kérdéses, hiszen, amint ezt az eddigi gyakorlat is megmutatta, ez egyik legfontosabb éltető elemünk.

Ma egy felújított épületbe költöttünk, első bemutatónk színhelyére, a saját épületünkbe. Kicsit emlékeztet a mézeskalács házakra, kicsit emlékeztet a paneltetős

betonszörnyekre is, két épületet ragasztottunk össze, egy régit és egy újabbat. Az egész módfelett hasonlít a városra, amelynek a nevét viseli a színház. A városról hisszük, hogy egyre szebb lesz, higgyük ezt az Újvidéki Színházról is. Higgyük, hogy szebb lesz azzal, hogy egyre jobb előadásokat fog produkálni a korszerű színjátszás eszközeivel, hogy következetesen folytatja és fejleszti legsikeresebb stílusjegyeit, hogy újabb útkeresései eredményesebbek lesznek, és hogy egyre számosabb érdeklődőt von hatáskörébe. Mi, az Újvidéki Színház dolgozói ezt szeretnénk, ezt akarjuk. A magunk módján, képességeinkhez mérten gazdagítani a sokszínű város kulturális, szellemi értékeit. És akkor leszünk igazán elégedettek, ha minél több őszinte tapsot kapunk ezeken a frissen festett deszkákon. Köszönöm.

„...az Igazgatótól szeretnénk elbúcsúzni”²⁴

Mi, akik az Újvidéki Színházból jöttünk ide, az Igazgatótól szeretnénk elbúcsúzni. Túl korán hagyott itt bennünket. Éppen ezért, amikor most másokkal együtt őszintén gyászolunk, kicsit zavarban is vagyunk. Mert ilyenkor nem értjük egészen ezt a világot, amelyből korán, nagyon korán eltávozhat valaki, akire még olyan sokáig számítani akartunk, akire egyszerűen mindig szükségünk volt.

És Németh P. István, az Igazgató mégis elment.

Itt hagyott bennünket tanácstalanul toporogni, mondjuk már-már szemrehányóan, mert talán azt is be kellene vallani, hogy itt, ezen a temetésen valamelyest magunkat is sajnáljuk, érezzük, hogy szegényebbek lettünk. Az Igazgató elment.

Színházunk folyosóin láttam sírni embereket, amikor megtudták, hogy gyógyíthatatlan beteg, és láttam őket sírni akkor is, amikor halálhíre megérkezett. Ezek az emberek tudták, hogy kit siratnak. Valakit, akit tíz éven át követtek, mert érdemesnek látták követni. És közben színházat csináltak Németh P. István vezetésével. Méghozzá itt, ezen a tájon, ahol a színházak igazán nem tartoznak a legközkedveltebb és legnépszerűbb intézmények közé. Megérte. Szép lassan felnőtt egy kis színház, amelynek neve összeforrnt első igazgatója nevével, és ez a kettős név idővel rangot is kezdett jelenteni. Így volt ez igazságos, így volt ez rendjén.

Az Igazgatónak már ezért sem lett volna szabad még elmennie – mondogatjuk még egyszer, talán oktalan szemrehányással.

Tíz év nem sok idő, és nincs szándékunkban kisajátítani Németh P. István emlékét, egyszerűen csak osztozni szeretnénk hozzátartozói és sok-sok barátja fájdalmában, de azért engedessék meg nekünk, hogy színházunk első tiszteletjéért, nagyrészt éppen az eltávozott Igazgató miatt, a szokásosnál nagyobb betűkkel írjuk be az évkönyvekbe.

A legendákhoz viszont nem kell engedély. Ez a műfaj leginkább önmagától születik, színesedik és terjed, olyan emberekről, akik egyéniségükkel, tetteikkel alapot adtak ehhez. Az az érzésem, hogy születőben van az Újvidéki Színház első igazi legendája. Hőse Németh P. István. Akinek koporsójánál most tehetetlenül és ügyetlenül álldogálunk, és leginkább a szokványos közhelyeket ismételve, és

²⁴ Gépiratból. Megjelent: Magyar Szó Üveggyó, 2017. szeptember 4.

hogy nyugodjék békében, és hogy emlékét örökké megőrizzük. De ezt komolyan és őszintén mondjuk, Igazgató.

„Az igazi színházigazgató...”²⁵

Az igazi színházigazgató Németh P. István volt, mert ő szerette a színházat, annyira szerette, hogy még engem is rá tudott beszélni, hogy lépjek az örökébe. Ma sem értem, hogy ez hogyan sikerült neki. Úgy mentem el a beszélgetésre, hogy kurtán és ridegen elutasítom a javaslatát, azután úgy jöttem el, hogy immár én lettem az Újvidéki Színház második igazgatója. Csodálkoztam magamon, meg mások is csodálkoztak, akik tudták, hogy elődömmel ellentétben én soha nem szerettem a színházat. De hát, ha már egyszer rábólintottam, kissé rosszkedvűen ugyan, de nekivágtam a munkának. Köztudott, hogy akkor kellett épületet szerezni az albérletben, eléggé koszos albérletben tengődő, de egyébként jó előadásokat produkáló színháznak. Fárasztó tevékenység volt, sok előszobázással járt, bájolognom kellett olyan politikusokkal, akiknek azelőtt csak félvállról köszöntem, vagy úgy sem, de a rámenősséget is megengedhettem magamnak, nagy baj nem érhetett, legfeljebb kirúghattak volna, amit én alig vártam, mert utáltam a posztomat. Nem rúgtak ki, meglett az épület, kettő is egyszerre.

Akkor rövid időre belelkesedtem. Elkezdtem számolgatni, és azt hittem, hogy nagyon logikusan kalkulálok. Újvidéken él a vajdasági magyar értelmiségiek színe-java – mondogattam magamnak –, ott van a Magyar Tanszék, a Forum Lap- és Könyvkiadó, a Rádió, a Televízió, az iskolákkal, tanárokkal és diákokkal, meg persze a munkásosztály is. Szóval pezsgő és nyüzsgő szellemi életet képzeltem magam elé a szép színházban. Aztán gyorsan kiderült, hogy az értelmiségünk színe-javából viszonylag kevesen jönnek az előadásokra, a munkásosztály is meglehetősen közömbösen viselkedett, a diákokat időnként beterelték hozzánk, de ők sem látszottak mindig boldognak. Pedig mi igyekeztünk terjeszteni a magyar nyelvű kultúrát, nem is akármilyen színvonalon, a falakat is tisztára meszeltük, és új, kényelmes székeket raktunk a nézőtérre. A nézőtér többnyire mégis üres maradt.

Megdöbbenett ez a szellemi vagy nemzeti petyhüdség, szépen kihátráltam hatalmas igazgatói irodámból, a színházat mint intézményt továbbra sem szerettem, mesterkéltnépművi világ volt az nekem, az ott dolgozó embereket azonban megkedveltem, őket sajnáltam otthagyni, később távolabbról sajnálkozva figyeltem kínlódásukat.

Így egészen távol, egy íróasztal mögül azt remélem, hogy eltúlzom egykori viszolygásomat, és hogy az ott maradottak [nem] csupán üresben dolgoznak.

Svájci magyar Budapesten²⁶

Jeszenszky Ivánnak hívják, életének első tíz évét Magyarországon töltötte, az osztályharc kiéleződésekor családját kitelepítették Ebesre, egy Debrecen

²⁵ Kéziratból. Megjelent: *Uo.*

²⁶ Kéziratból.

környéki kis faluba, illetve annak valamelyik romos tanyájára, ahol sok volt a patkány, az emberek meg elkoszolódtak, volt, aki sokkal korábban meghalt, mint esetleg normális életkörülmények között. Az első tíz évnek akadtak tehát igen kellemetlen színfoltjai is, rosszkedvűen távozott az országból, a második tíz évvel Jugoszláviában, a Vajdaságban próbálkozott. Itt nem telepítették ki, bár patkányok nyilván itt is előfordultak, ő mindenesetre becsülettel leérettségizett, és rockzenekart alapított. Igazából mégsem érezte jól magát, sok minden nem tetszett neki, egyebek között az sem, hogy zenekarával mozgalmi dalokat kellett játszania az ifjúsági munkaakciókon. Ingyen.

Elment hát Svájcba, ahol tartósan megtelepedett, időnként képeket festett, titokban alighanem írogatott is, elsősorban azonban megpróbált pénzt keresni, természetesen nem képeivel és írásaival. A pénzkeresés bizonyára sikerült, mert amikor nemrég Pesten találkoztam vele, éppen ellopták a gépkocsiját, de a szeme sem rebtent, az autóról alig ejtett néhány szót, inkább a mostanában megjelent első könyvéről beszélt.

A könyv címe Kitelepítettek, ő dokumentumregénynek nevezi, valójában az is: fontos, helyenként megrázó tényeket közöl az adott korszakról, a kitelepítések korszakáról, az Ebesen eltöltött napokról és évekről, emberi sorsokról és patkányokról. Azóta elég sok idő eltelt már, higgadtan össze lehet foglalni az igaz történeteket, Jeszenszky Iván ezt teszi, gyűlölködés nélkül idézi fel az eseményeket, talán ezért választotta a megregényesítési formát, holott egy szikárabb élménybeszámoló minden bizonnyal hatásosabb lett volna, de féltő, hogy indulatosabb is. A témáról persze írtak és írnak mások is, de hát vannak dolgok, melyekről szükséges többször szólni, akár élménybeszámolóban, akár dokumentumregényben, még akkor is, ha egy svájci üzletembernek nincsenek kimondottan szépirodalmi ambíciói, legfeljebb tartósan letáborozik az irodalom közelében.

Az irodalom, a könyv vagy éppen a saját könyve néha még manapság is jó hatással lehet a hidegfejű üzletemberekre.

Jeszenszky Iván egyre gyakrabban bukkan fel Budapesten, bejelentette egy újabb dokumentumregény megírását, és menet közben alapított egy könyvkiadót. Ismerve a jelenlegi helyzetet, ez éppenséggel nem tűnik nagyon virágzó vállalkozásnak, bár ki tudja. Aki egy romos tanyáról vágott neki a nagyvilágnak, és még pénzt is tudott gyűjteni, talán a könyvek között is talpon marad.

A fekete varjak barátja²⁷

Már régóta nem járok bottal, a hajam is kinőtt, aztán megritkult egy kicsit, kollégáim megbecsülnek, a betegeim tisztelnek, szóval jó orvosnak tartanak, talán azért, mert legalább tizenhat éve nem ültem körhintán, most azonban mintha megmozdult volna a két sörét a koponyámon belül, és azon kezdtem töprengeni, hogy hová is raktam el régi, erős botomat, ami sokáig biztos támaszom volt.

Az én balesetem is vagy tizenhat évvel ezelőtt történt. Nyár volt, Portugáliából jöttem haza kocsival, egy fiatal lány ült mellettem, aki azóta már régen máshoz

²⁷ Kéziratból.

ment férjhez, de akkor nagyon kedvesen elbeszélgettünk, megállapítottuk, hogy Portugália szép ország, átkocsikáztunk Spanyolországon, amely szintén szép ország, mint ahogy Franciaország is az zöldellő erdeivel, szőlősdombjaival, mondataival, még a fekete varjakkal is. Itt tartottunk a csevegésben, amikor úgy éreztem, szétrobbant a fejem, előtte üvegcsörömpölést hallottam, de ez nem biztos, lehet, hogy csak később mesélték, mint annyi mindent, amire nem emlékezhettem: azt, hogy a kocsi ablakán keresztül fejbe lóttek sörétes puskával, felborultunk volna az autóval, ha a lány el nem kapja a kormánykereket, és ha rá nem lép a fékre. Jó, hogy ott volt, sohasem haragudtam rá, amiért később máshoz ment férjhez, hiszen a nagy bajban megállította a kocsit, ölébe fektette vérző fejemet, mentőket hívott, bevitetett a kórházba. Ott ébredtem fel kopaszra borotvált és meglékelte koponyáival, a sebészek közölték, hogy több sörétet piszkáltak ki a fejből, kettőt azonban bennem hagytak, olyan helyre fúródta be, ahová nem volt ajánlatos belepiszkálni, de ettől még sokáig élélhetek.

Egy ideig senki nem tudta, hogy mi történt, vagyis hogy miért lóttek rám. Aztán a rendőrség mégis kiderítette, időnként sikerül nekik. Már fel tudtam ülni az ágyban, a hajam is sörteszerűen kinőtt, amikor bevezettek hozzám egy megbilincselte, szomorú arcú, sovány fiatalembert, és megmutattak neki. Egykedvűen szemlélgette szánalmas fejemet, megvonta a vállát, és halkán közölte a rendőrökkel, hogy neki rengeteg barátját megölték. Majdnem megsajnáltam a szomorú fickót, mert akkor még nem tudtam pontosan, hogy miért vezették az ágyamhoz. Gyorsan kituszkolták a szobából. Később visszajött az egyik rendőr, én még nem tudtam beszélni, kérdően néztem rá. Fejcsóválva magyarázkodott. A fiú habókos egy kicsit, nem bolond, csak amolyan magának való emberke, egyedül kószál a világban, és furcsamód összebarátkozott a varjakkal. A fészkeik alá ült, naphosszat figyelte a fekete madarakat, talán még beszélgetett is velük. A vetési varjak alapján véve hasznos madarak, irtják a hasznos növényeket rágcsáló férgeket, de ha túl sokan összegyűlnek, akkor már maguk is kárt tesznek a vetésben, és ilyenkor sörétes puskákkal megritkítják állományukat. Egy ilyen ritkító hadjárat után a fiú ellopott egy vadászpuskát, és válogatás nélkül lövöldözni kezdett az emberekre, autósokra, kirándulókra. De most már elkapták, többé nem fog lövöldözni.

Sokáig lábadoztam, újból meg kellett tanulnom beszélni, aztán járnai, előbb mankókon, később egy szál erős bottal. Akkor már ismét praktizáltam, addig is jó orvosnak számítottam, bottal is jó orvos voltam, majd teljesen megerősödve bot nélkül is, igaz, két söréttel a fejemben. A lövöldöző fiúról szinte teljesen megfeledkeztem, most jutott eszembe, amikor úgy éreztem, a sörétek megmozdulnak valahol a koponyacsontom alatt, és a botomat kezdtem keresni. Remélem, hogy mégsem lesz rá szükségem, hiszen a sebészek is azt mondták, hogy így is sokáig élélhetek.

Egyébként nem hiszem, hogy a szomorú fiú gyerekeket is megcélzott volna. Legfeljebb véletlenül. A sörétek szétszóródnak a levegőben, valamelyik eltalálhat egy kislányt. De biztos vagyok benne, hogy a fekete varjak barátja csak felnőtt emberekre lövöldözött.